

*A magyar vándoriparos szervezkedés kezdetei
Franciaországban. A Párisi Magyar Jótékony Egylet története
1843—1852*

NAGY CSABA

A korai magyar munkásmozgalom történetét feldolgozó munkák szembevető fogyatékosága, hogy vizsgálódásaik köréből szinte teljesen kirekesztik azokat a nagy múltú munkásegyleteket, amelyeket vándoriparosaink még a céhes időkben létesítettek Európa nagyobb városaiban. Ez annál is sajnálatosabb, mivel ezek a szervezetek nemcsak formailag különböztek az eddig ismert hazai céhes legényegyletektől, hanem tartalmilag is: szakmai megoszlásra való tekintet nélkül szerveződtek, a segélyező, valamint a képző funkciót egyidejűleg gyakorolták, és tevékenységükkel nagy mértékben elősegítették kézműveseink nemzetközi kapcsolatainak kiépítését, fokozták a különböző ideológiai áramlatokkal szembeni fogékony-ságukat és — ezzel párhuzamosan — politikai érettségüket.

*

A magyarországi munkásság küzdelmeinek első, az 1850-es évekig terjedő szakaszát az ösztönösség jellemzi. A gyárakban és a manufaktúrákban dolgozók megmozdulásait elsősorban béremelési vagy munkaidő-csökkentési — tehát gazdasági követelések motiválják, míg a céhes műhelyek legényei önállósodásukért harcolnak. Ezt a képet rajzolta át a feudális termelést felváltó kapitalista ipar, jelentős változást okozva a munkásság gazdasági-társadalmi helyzetében. A kézműipar fokozatosan elsorvadt, tagjai beolvadtak az öntudatra ébredő, érdekeit mind jobban felismerő munkásosztályba. A gazdasági követelések mellett megjelentek a politikaiak is, és ezzel a harc második, immár tudatos, ideológiát fogalmazó szakaszába lépett. E minőségi változással egyidejűleg átalakultak a szervezkedés, az ellenállás keretei is. A feudalizmus korára jellemző legénycéheket felváltották az önkéntesen szerveződő szakmai és általános egyletek. Ezek egy-egy szakma vagy terület iparosait tömörítették. Attól függően, hogy tagjaik a céhes műhelyek legényeiből vagy pedig a tőkés viszonyok között dolgozó munkásokból toborzódtak, megkülönböztetünk általános legény- és munkásegyleteket, amelyek funkciójuk szerint lehetnek segélyező, képző, fogasztási stb. egyenletek, jogi szempontból pedig legálisak vagy illegálisak.¹

1. A különböző legényegyletek kialakulására, felépítésére és mozgalmaira lásd Dóka Klára: *A munkásszervezkedés kezdeti korszaka Magyarországon*. (Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete. Történeti Tanulmányok.) Bp. 1972.
Ezúton köszönöm meg Dóka Klárának munkámhoz nyújtott sokoldalú segítségét.

A magyar munkásság ideológiáját a XIX. században nem nevezhetjük egységesnek. Annál is kevésbé, mivel nem egy forrásból, hanem a független iparújságokban meggátolt legények, az elszegényedett kézművesek és a betelepített gyári munkások sokszor ködös, gyakorta ellentétes elképzeléseiből táplálkozott. Formálódására jelentős mértékben hatottak a nemzetközi munkásmozgalom szellemi áramlatai is, amelyek — az Európa egyes országaiban megmutatkozó egyenlőtlen fejlődés következtében — ugyancsak tarka képet mutattak.

A kor ideológusai nem a munkásság soraiból kerültek ki, hanem a liberális nemesség és a kispolgárság bizonyos rétegeiből. Társadalmi, illetve anyagi helyzetükből fakadóan elsősorban nekik nyílt lehetőségük a költéses utazásra, a polgári fejlődés távlatainak tanulmányozására a velünk szemben lépéselőnyben levő nyugati országokban. Ez az utazási láz, amelyből egyaránt születtek a polgári átalakulást elvető, vagy a haladás irányát a kapitalizálódásban megjelölő teóriák, pezsdítően hatott reformkori közgondolkodásunkra, és bőséggel kamatozott az 1848-as polgári demokratikus forradalom reformtörvényeiben.²

A nemesség mellett volt még egy számottevő utazó réteg, a vándor kézműveslegények népes tábora. Az évről-évre útrakelő (valcoló) legények a kor céhas szokásainak, illetve előírásainak megfelelően járták be a nyugati féltekét. Tarsolyukba ők is bőséggel gyűjtöttek tapasztalatokat, csak hogy amíg történetírásunk az előbbieket esetében — a tekintélyes publicisztikai termést, valamint a gazdag mémoires- és útleírás irodalmat hasznosítva — már kellő alaposággal kitapogatta a különböző eszmearamlatok eredőit, hatását és következményeit, addig a vándorlegények tapasztalatainak számbavételére még alig történt kísérlet. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy iparosaink nem, vagy csak elenyésző mértékben rögzítették benyomásaikat, így az őket ért hatások csupán közvetett bizonyítékok alapján lehettek volna kimutathatók.

A vándorlás

A pest-budai céhes ipar válságának idején, a XIX. század derekán a vándorlás jelentette a statikus céhszisztem egyetlen mozgékony elemét, amely mintegy ellensúlyozta annak szigorú helyi partikularizmusát. A tökeszegény, s ezért a termelés bővítésére képtelen mesterek úgy védekeztek az erősödő konkurrencia ellen, hogy mind szorosabbra zárták soraikat a belépni szándékozók előtt. Az újjak felvételekor jelentősen megnehezítették az ún. remek elkészítését, és tetemesen meghosszabbították a vándoridőt, amelyet az 1813. évi X. Céhszabály eredetileg három évben jelölt meg. Ily módon pl. a vargák, szabók, asztalosok, csizmadiák és lakatosok átlagban 5–15 évet voltak kénytelenek vándorolni. Az útírányt a szakmák határozták meg, ennek ellenére a legények többsége az örökös tartományok határain belül maradt, s csak kevesen tettek nagyobb kitérőt, mint pl. a nyergesek, akiknek a század közepén kötelező volt a párizsi utazás.³

2. Pándi Pál: „Kisértetjárás” Magyarországon. Az utópista szocialista és kommunista eszmék jelentkezése a reformkorban. I–II. k. Bp. 1972.

3. Dóka Klára: *A pest-budai céhes ipar válsága (1840–1872)*. Bp. 1979. 94–100. o.

A vándorlás legfőbb előnye az iparfejlődés előmozdításában és a legények műveltségi szintjének emelésében mutatkozott meg. Egy 1858-ban Weimarban kiadott könyvecske — sok évtizedes tapasztalatok alapján — 18 pontban foglalta össze jótékony hatásait szakmai, valamint szellemi, társadalmi és erkölcsi szempontból.⁴ Az iparoktatást pótló utazásoknak azonban volt még egy korántsem javalt, de hasonlóképpen vonzó előnye, mégpedig az Európában mind szélesebb körben terjedő szellemi-ideológiai áramlatok megismerésének lehetősége. Ez jelentős mértékben tágította a legények látókörét, hozzásegítve őket ahhoz, hogy a művelt polgár ismereti szintjére emelkedhessenek. Mindezzel iparosaink is tisztában voltak, hiszen kiterjedt, szinte az egész földrészt behálózó levelezést folytattak, továbbá a vándorlásból megtért társaiktól és a Magyarországot útbajtató külhoni kézművesektől is tájékozódtak. Jóllehet, a tetemesen megnövelt vándoridő jócskán elodázta a mesterré fogadás aktusát, mégis kevesen kértek felmentést alóla pl. a szülők halálára vagy valamilyen ragályos betegségre hiatkozva. Sőt ismerünk olyan eseteket, amikor egy-egy iparos munkát sem vállalt, hanem inkább szellemi gyarapodására fordította teljes vándoridejét, ily módon kamatoztatva a nemzetközileg kitűnően kiépített szervezet előnyeit.⁵

A legényvándorlások iránya a céhlevelek, a szálláskönyvek, a XIX. század elején rendszeresített vándorkönyvek, valamint a sajnálatosan csekély számban fennmaradt krónikák alapján rekonstruálható. E források eddig két fő útvonal megrajzolását tették lehetővé: az egyik Bécsen át vezet észak felé Hamburgig, majd Berlinen és Bécsen át vissza Sopronba vagy Pozsonyba, míg a másik Bécsset, Prágát, Berlint és Rostockot érintve nagyjából az előző úton kanyarodik vissza.⁶ A szórványos adatokból tudjuk, hogy a vándorok esetenként ennél nagyobb utat is megtettek (sokan Indiába és Amerikába is eljutottak), de a kézművesipartörténeti munkák mindeddig nem dolgoztak fel olyan, az említetteknel nagyobb tömegben előforduló, illetve azoktól eltérő jellegű dokumentumot, amelynek alapján további általánosan használt útvonalakat tudnánk megjelölni.

A Budai Helytartótanács útlevélosztályának összesítőit megvizsgálva azt tapasztaltam, hogy ezek további forrásul szolgálhatnak útvonal-térképeink bővítéséhez, hiszen a kereskedők, orvosok és művészek mellett számos iparos utazását is regisztrálják.⁷ A kizárólag Franciaországba irányuló vagy az azt érintő utazások adatait elemezve megállapítható, hogy iparoslegényeink többsége Ausztrián és Németországon keresztül közelítette meg célját (75% csak ezekbe az országokba kérte útlevelét), míg a fennmaradó 25% Angliát, Olaszországot, Spanyolországot, Belgiumot, Hollan-

4. C. Th. B. Saal: *Wanderbuch für junge Handwerker*. Dritte vermehrte Auflage. Weimar 1858. 57—67. o.

5. Gerendás Ernő: *Adatok a budai és a pesti céhek életéhez, különös tekintettel a Fővárosi Könyvtár céhírataira*. A Fővárosi Könyvtár Évkönyve X. 1940. Bp. 1941. 146—207. o.

6. Domonkos Ottó: *A kézműves legényvándorlások útvonala és a legényvándorlások technikátörténeti jelentősége*. VEAB Értésítő 1979. II. (Nemzetközi kézművesipartörténeti szimpózium. 1978, Veszprém.) 11—26. o.

7. OL Helytartótanács iratok C 51 Rendszerzeti osztály.

diát és Svájcot is felkereste. Illetőségét tekintve az iparosok túlnyomó többsége pesti vagy budai volt. Garay Antal szitáslegény e szempontból még nem elemzett visszaemlékezéseit alapul véve, nagy valószínűséggel rajzolhatjuk meg a Franciaországba vezető vándorutat: Pest, Pozsony, innen hajóval Bécs, majd Linz, Salzburg, Laufen, München, Augsburg, Ulm, Karlsruhe, Radstadt, Kiel, Strassbourg, Nancy, Metz és végül Párizs. (Garay Olaszországban is megfordult, de az ottani munkahelyeiről nincs közelebbi adatunk.)⁸

Az útlevélosztálynak az 1819—1847 között kiadott útlevelekről készített összesítő jegyzékei fontos információkat tartalmaznak a vándorlók személyéről, szakmai megoszlásukról, illetőségükről, útirányukról, továbbá a vándorlás várható időtartamáról is. Bár némelyikük hiányos, nem következetes a kérelmezők mesterségének feltüntetésében, de annyit töredékességében is jelez, hogy 1830-tól Franciaország is bekapcsolódott a magyar vándorlegények útvonalába.

A kérelmezés éve	A kiadott útlevelek száma
1819	5
1820	5
1821	2
1829	9
1830	6
1831	10
1832	8
1833	11
1834	7
1835	16
1836	16
1837	34
1842	13
1845	2
1847	13

A 15 évet felölelő listák 157 iparos utazását dokumentálják. Ezek szakmánkénti megoszlása a következő: 17 ötvös, 16 tímár és festő, 15 szabó, 7 esztergályos, 5 kőfaragó, varga, kárpitos, asztalos és lakatos, 4 kalapos, kovács és bádogos, 3 nyerges, órás, ács, gépész, kertész és kádár, 2 üveges, kőműves, könyvkötő, fésűs, vasműves, mézeskalácsos, hangszerkészítő és kefekötő, 1—1 kordovános, díszítő, tipográfus, fazekas, paszomántos, fegyverkészítő, szűcs, mészáros, aranyműves, bognár, tűkészítő, molnár, pék és harangöntő.

8. Garay Antal: *Párisi és hazai forradalmi emlékeim, 1848—1849*. Gyoma, 1914. 28—32. o.

A szervezkedés kezdetei

Hogy a szakmai fortélyokat ellesni Párizsba sereglő iparos ifjakban mikor merült fel először a szövetkezés gondolata — pontosan nem tudjuk. A hivatalos egyeleti okmányok 1846. szeptember 13-ban jelölik meg a Párisi Magyar Jótékony Egylet (továbbiakban PMJE) alapítási dátumát, mivel a tagság ezen a napon fogadta el az alapszabályokat, és kapta meg díszes tagkönyvét.⁹ Ez az ünnepélyes aktus azonban nemcsak egy dolgos korszak kezdetét jelentette, hanem egyben záró akkordja volt azoknak az éveknek, amelyekben iparosaink — szabályok és tagkönyvek nélkül, pusztán az egymás iránt érzett felelősségtől vezérelve — a majdani egylet szinte valamennyi funkcióját gyakorolták. Indokolt tehát a visszatekintés, annál is inkább, mivel az egylet — egészen 1852-es feloszlásáig — mind felépítésében mind pedig céljaiban és szellemében folytonosan változó szervezet volt, s e változások jelentőségét csak a kezdetek ismeretében tudjuk kellően értékelni.

A Párizsban megtelepedő kézműveseknek céhes legényegyleti múltjuk ugyan megfelelő mintával szolgálhatott egy kölcsönösen segélyző egyesület létrehozására, és az idegenség közös érzése is egyesülésre sarkallhatta őket, csakhogy az 1830-as évek elején még kevesen, egymásról alig tudva éltek a Szajna-parti metropolisban. Az évről-évre változó létszámú magyar kolónia létezéséről, életmódjáról és összetételéről utazóink hozták a híreket. Elsőként az Amerikába tartó Bölöni Farkas Sándor, aki 1830. december 3-án érkezett a francia fővárosba, és közel négy hónapot töltött a „minden politikai princípiumok s a Szabadság és az elnyomtatás minden princípiumának próbamezején.”¹⁰ Beccses útinaplójában beszámol arról, hogy egy kávézóban, valahol a Pont Neuf végén, kicsiny magyar körre bukkant, amelynek tagjai már jó évtizede gyökeret vertek a Szajna partján. A kávéház tulajdonosa és egyben a csoport mentora a Vácról elszármazott egykori huszár, Puskás Pál volt, aki a napóleoni háborúk idején pártolt át a franciákhoz. A harci zaj elültével Párizsban telepedett meg: kávéházat nyitott, amelyet rendszeresen felkerestek Európa e szegletébe vetődött minden rendű s rangú magyarok. „Hazánkban nem kapott nevelést, mégis a világban forgása s párizsi lakása által oly taesist (tudást) kapott, hogy politikai dolgokról nyomósabban reflectál, mint nálunk sok hivatalbeli” — írja róla a székely vándor.

A magyarul még jól beszélő és a Nemzeti Gárdában vitézkedő Puskáson kívül Bölöni iparosokkal is találkozott: például Fejér József szabóval, aki 1812-ben kerekedett fel Kolozsvárról, s bár már elfranciásodott, nevét is Leblanc-nak írja, még beszéli anyanyelvét és mindig készséggel segít honfitársain. A kunsági csizmadia, Fomarius is huszárként szökött Párizsba 1794-ben. Családot alapított és virágzó műhelyt nyitott csakúgy, mint földije, a nyeregkészítő Binecz és a tokaji illetőségű Herczeg, aki 20 éve gépészként keresi kenyerét. Puskás kávézójának törzsvendégei közé tarto-

9. *A Tárogató* 1847. november 7.

10. Bölöni Farkas Sándor: *Nyugateurópai utazás*. Kolozsvár 1943. 95—97., 142., 145. o.

zott még Antal, a nevelő, valamint az immár Silvain névre hallgató Zimonyi, akiből — mutatis mutandis — besúgó lett, s mint ilyen, egykor Batsányi körül űzte nemtelen mesterségét, továbbá az ugyancsak elfranciásodott Remetei-L'Hermitte és Oroszlán-Lion.

Puskás kávéháza évekig adott otthont a kis magyar kolóniának, amint arról az 1837-ben Párizsba látogató Szemere Bertalan is megemlékezett.¹¹ Ezt a közösséget, amelynek tagjai már nem kívántak visszatérni hazájukba, csak a közös gyökér és nyelv tartotta együtt. Alkalomszerű összejöveteleik nem közös célokból és egymásért vállalt kötelezettségekből táplálkoztak.

Amikor az 1840-es évek elején Puskás eladta üzletét, honfitársai a rue Saint-Honoré 196. szám alatti Café Danemarkban üttették fel tanyájukat. A költözés egyben minőségi változást is jelentett a párizsi magyarok életében, amihez bizonyára az is hozzájárult, hogy létszámuk tetemesen megnőtt: 1843-ra elérte a 300—350 főt, amelynek egyharmada iparos volt. A legények, bár többségük szállása a rue Soly azonos nevű szállodájában volt, vasárnaponként, de olykor más napokon is, a Dán kávéházban gyűltek össze hazai szóra, s hogy egy-egy pohár bor mellett elolvassák a francia és a hazai lapokat. Az első emeleti nagytermet bérelték ki, amelynek szomszédságában a helybéli németek egylete tartotta összejöveteleit.¹² Szószólójuk és egyben vezetőjük a párizsi Törvényszék hites tolmácsa, Báthory József volt.¹³ A rászorulókat anyagilag támogatta, olykor fel is ruházta, míg a gyámtalanabbjának tisztességes alkalmazást szerzett. Népszerűségét jelzi, hogy lakcímét (34 rue des Bons Enfants) kézről-kézre adták, sőt még a *Pesti Hírlap* is közölte, hozzátéve, hogy „minden magyart szívesen lát és pártfogol.”¹⁴

Az egyletté szerveződés folyamatában természetesen nemcsak a vándorlegények létszámának ugrásszerű megnövekedése, hanem munka- és megélhetési feltételeik szigorodása is szerepet játszott. Jóllehet, a francia gazdaság a forradalomig jelentős lépéseket tett a tőkés iparosítás irányába, különösen az üveg-, papír-, textil- és gépgyártás terén, az 1840-es években a kis- és kézműipar még igen erős volt. Elsősorban a fővárosban, ahol a 64 ezer nyilvántartott mesterből 32 ezer egyedül vagy egy munkással dolgozott, s nem volt sem textil-, sem nehézipar. E fejlődési sajátosságból fakadóan az itt dolgozó szakképzett munkások többet kerestek vidéki nagyipari társaiknál, bár az is igaz, hogy az élet Párizsban jóval drágább volt. Összességében azonban megállapítható, hogy 1830 óta a munkabérek Franciaországban a munkaalkalmakkal egyenes arányban csökkentek, ugyanakkor az élelmiszerek és a közszükségleti cikkek ára emelkedett.¹⁵ A gyors ütemű elszegényedés érzékenyen érintette a munkát éppen Párizsban kereső külföldi munkásokat is, köztük a mind nagyobb számban érkező

11. Szemere Bertalan: *Utazás külföldön*. Bp. 1840. I. k. 130. o.

12. Liptay Pál: *Az 1845. évben Párizsban fennállott magyar iparosok egyletéről. Századunk* 1869. 55. sz.

13. Erdélyi János *útinaplója és úti levelei*. Bp. 1951. 163—164. o.

14. *Pesti Hírlap* 1843. december 14. Párizsban évente mintegy 50—100 magyar iparos dolgozik, akik közül sokan németül sem beszélnek, s „e miatt, ismeretlen, elhagyott állapotjában, gyakran nagy ínség szélére jut, míg munkára szerü tenni képes”.

15. Vö. Jürgen Kuczynski: *A munkásosztály helyzete Franciaországban 1700—1948*. Bp. 1951.; Jean Dautry: *Az 1843-as francia forradalom és a köztársaság*. Bp. 1981. 34—35. o.

magyarokat, akik nyelvi okokból amúgy is hátrányban voltak a franciákkal szemben. Sokuk hetekig-hónapokig munka nélkül téblábolt a műhelyek környékén, ami a csekély készpénzzel bírók számára már-már egyet jelentett a további vándorlás, illetve a szakmai gyarapodás esélyének kényszerű feladásával. A Dán kávéházbeli magyarok közül bizonyára sokan kerültek a „menni vagy maradni” válaszútja elé, hiszen az önzetlen Báthory összeköttetései csak néhányuk gondját oldhatták meg. Ha maradni akartak — védekezniük kellett. Védelmet pedig csak egymástól, a szerencsésebb társaktól remélhettek. Minden valószínűség szerint ez volt az a pillanat, midőn a céhes legényegyletek mintájára létrehozták a maguk segélyező egyesületét, amely először csak ezt az egy funkciót vállalta, de azt szakmára és nyelvre való tekintet nélkül minden magyar honos számára. Ez utóbbi momentum jelentőségét emeli az a tény, hogy — ellentétben a szakmánként szerveződő közép-európai egyletekkel — elsőként a PMJE alkotta meg a valamennyi iparost egyesítő szervezeti formát, ami Párizsban a céhes ipar bomlásának, a kapitalista fejlődésnek a jele volt.

Hogy e kölcsönös segélyezés miből állt, képet alkothatunk Egressy Gábor útibeszámolójából. Jeles színészünk, a szabadságharc későbbi kormánybiztosa 1843 novemberében érkezett Párizsba, ahol gyakorta éppen iparos honfitársai segítették ki szorult anyagi helyzetéből. Mint feleségének írja: „Az itteni magyarok, valami negyvenen, nagy lakomával tiszteltek meg; többnyire kézművesek voltak. Egyik igen gyönyörű toastot mondott. Már valami négyszer vendégeltek meg így, hol egyik, hol másik.”¹⁶ Talán éppen ezeknek a vacsoráknak köszönhető, hogy színházi beszámolóí sorába Egressy egy rendhagyót is illesztett, mégpedig a *Párisnak magyarosító ereje van* c. iparos életképet.¹⁷ A nagy adag honfiúi büszkeséggel kikerekített cikk a magyar kézművesek franciaországi közmegebecsüléséről, és német munkatársaiknak önhibájukból fakadó köz-meg-nem-becsüléséről fest képet. Egressy írásából azonban nemcsak azt tudhatjuk meg, hogy a Dunatájon magyar ajkú honfitársaikat lenéző németység a Szajna partján kénytelen-kelletlen magyarnak hazudja magát, csakhogy munkát és elismerő szót kapjon, hanem azt is, hogy miféle szövetségre készítette iparosainkat a közös sors:

„Szoros társviszonyban állanak egymással párisi kézműves hazánkfiái, nem tekintve szakjaik különbözősére. Nem hagyják ők el egymást sem jó, sem rossz állapotban. Megérkező társukat nyílt karokkal fogadják, és ha ügyefogyott, közgyámolítással látják el annak szükségéit mindaddig, míg számára műhelyt és munkát szerezhetnek; s történt már, hogy 8—11 hónapok hosszáig tartották beteges és munka nélküli társaikat. S miként az érkezőt fogadták, hasonló esetben akként bocsátják a távozót. Sőt értesülve azon magyar kézművesek szorult állapotjáról, kik Párisba törekszenek, de a határvárosok vagy országok valamelyikében főnakadva (!) veszteglenek: nem késnek ők e társaik számára segélyt küldeni. A segély kölcsönösen esvén, más visszafizetés nincs. E nemes jótekonyság gyakorlatában nem tesznek kivételt azon honfitársaikra nézve, kik nem magyarok.”

16. Egressy Gábor levele feleségéhez. OSZK Kézirattár.

17. *Honderú* 1844. I. 173—177. o.

Ha az idézeteket összevetjük a PMJE 1848-ban kinyomtatott alapszabályával, láthatjuk, hogy az egyesület lényegét jelentő segélyezés már ekkor, 1843-ban megvalósult. Sőt cikkében Egressy arra is utalt, hogy az egyesület (a továbbiakban maradjunk ennél a meghatározásnál, hiszen immár indokolt) az önképzésnek is teret kíván adni, néhány hazai hírlap és irodalmi folyóirat megrendelésével. Ebbéli törekvését patrónusa, a pesti színházi világból Párizsba vetődött Kunwald úr is támogatja, aki a rue des Pyramides 2. szám alatti gazdag magyar könyvtárral rendelkező lakásán olvasókört kíván szervezni honfitársai számára.¹⁸ Petrichevich Horváth Lázár, a *Honderű* szerkesztője nyomban megküldte lapját Párizsba, azzal a megjegyzéssel, hogy egy évig nem fogad el érte pénzt, sőt az előfizetési díjat felajánlotta a „párisi szűkölködő magyarok segítségére kamatozandó tőke” javára. Nemes gesztusát csakhamar követte a *Pesti Hírlap* tudós szerkesztője, Szalay László is.

A *Honderű* és benne Egressy cikke a reformkori sajtótermékek közül elsőként adott hírt vándoriparosaink külföldi szervezkedéséről, ami jelentőségét még akkor is emeli, ha egy szót sem ejtett iparosaink nehézségeiről és a hazai céhrendszerrel szemben érzett keserűségéről. Nem így az 1844 nyarán Párizsba érkező Erdélyi János. Az európai körúton levő költő szociális érzékenységére — valahányszor a francia munkásság nyomorával találkozott — hangot kapott útibeszámolóiban. Erdélyi az operai és színházi látogatások szüneteiben felkereste azokat a drága bérű, papírfalú padlás-szobákat is, ahol a tanulók és a kezdő művészek mellett kézművesek didergik végig a telet, némi melegért a füstelvezető csövekhez tapadva., „Ki gyönyörködik a szegények örömeiben, soha szebbet nem láthat, mint Párizsban”, ahol — mint írja — „vajh mennyi a nyomorult, ügyefogyott, szerencsétlen vagy bűnös... kinek úgyszólván, csontjain van hülve a bőr, mint hideg- és éhségkínoztá képeikből olvasható.”¹⁹ Erdélyi, talán éppen Egressy tudósítása nyomán, meglátogatta a néhány száz fős magyar kolóniát is, de az egyesülésnek nyomát sem lelte. Annyit ugyan ő is tapasztalt, hogy a magyarok „fél- vagy negyed- vagy nyolcadrészes műveltséggel, élet- és világismerettel vetődvén, e 'Pokol-Párizsba', mint vademberek, csupa félelemből is, hogy rá ne szedessenek, szeretik egymást, s megvan bennök az a kegyes érzés, hogy ha valamelyik beteg vagy szűkölködik, mindent elkövetnek egymásért”, csakhogy e társaság ettől még nem nevezhető egyesületnek. Annál is kevésbé, mivel a Párizsba nagyobb tömegben érkező magyarok közül az iparosok mindössze 150 főt képviselnek (többségük szabó, szűcs és asztalos), ez pedig kevés ahhoz, hogy egyesület alapítsanak.²⁰

Véleményében Erdélyit bizonyára a formák befolyásolták, vagyis az a tény, hogy a laza keretű szövetséget nem papíron rögzített szabályok vezérelték, s működését sem szentesítette hatósági pecsét, tehát illegálisan tevékenykedett. Iparosainkban ugyan meg volt a szándék, hogy egyesületüket törvényesítsék, csakhogy ebbéli igyekezetük mindahányszor megtört gróf

18. Uo. Kunwald személyéről mindössze annyit tudunk, hogy a magyarok közül feltehetően ő készített először daguerotypiát.

19. Erdélyi i. m. 153. o.

20. Uo. 145. o.

Apponyi nagykövet makacs ellenállásán.²¹ 1845 nyarán például két társuk, Sachsl és a szegedi Mészáros javaslatára aláírási ívet köröztek, majd miután jó néhányan bejelentették csatlakozási igényüket, megszerkesztették az alapszabály tervezetet, franciára fordították, s így kopogtattak a követség kapuján.²² Meghallgatásra azonban ezúttal sem találtak. Az elutasítás mégsem szegte kedvük: egymás iránt vállalt kötelezettségeiknek továbbra is tisztességgel eleget tettek, amint azt Erdélyi is elismerte, mondván, hogy „ha nem tennék, elárulnák a külföldön hazafiságukat.”

Az Országos Iparegyesület és a PMJE

Egressy tudósítása nemcsak a literátus közvélemény figyelmét terelte az eddig vajmi kevés törődést kapó kézműves réteg felé, hanem a reformnemzedék legjobbjaiét is, köztük a honi iparfejlődésért munkálkodó Országos Iparegyesület vezetőit.

Ismeretes, hogy a Habsburg monarchia iparilag fejlettebb tartományai mellett Magyarország az élelmiszertermelő agrárpiaconak a funkcióját töltötte be.²³ Szükségszerű volt tehát, hogy ellenzéki politikusaink a belpolitikai reformok ügyét összekapcsolják a gazdaságiakéval, hiszen — ahogy Kossuth is megfogalmazta — a politikai függetlenség önálló ipar nélkül nem egyéb pusztá ábrándnál. E gondolat jegyében jött létre 1841 őszén az Országos Iparegyesület, fő feladatuként az elmaradott iparosoktatás és az újítások ügyének előmozdítását jelölve meg. Céljaik között szerepelt még egy gép- és szerszámgyűjtemény létrehozása, amelyet a különböző kelmék és találmányok mintái, illetve rajzai egészítenének ki.

A vezetőség, élén Kossuthtal és Batthyány Lajossal, bizonyára elégedetten olvasta Egressy cikkét, amelyből arról értesült, hogy a Párizsban időző magyar iparosok éppen az általuk is szorgalmazott szakmai képzés érdekében keresték fel az európai híru francia műhelyeket. Kossuth nyomában el is küldte nekik az Iparegyesület szabálykönyvét, hangsúlyozva, hogy „hasznos ismereteket terjeszteni a nép minden, kivált pedig iparos osztályában, czélja azon számos hazafiaknak, kik Iparegyesület név alatt szövetkeznek, miként tehát az egyesületnek feladata éppen azon mezőn hatni segítőleg, emelve, és nemesbítéssel, melyen önök fáradoznak nagy öntanulással és gyakorlati foglalkozással. A kéznek ezen egysége, s a végzőloknak rokonsága könnyen megérteti önökkel, hogy csak akaratumk legyen, kölcsönösen segíthetjük egymást és törekvéseinket.”²⁴ A továbbiakban Kossuth felajánlotta, hogy a vezetőség közbenjár a kormánynál az iparosok érdekében, majd pedig kérte, hogy a párizsiak gyarapítsák felállítandó gép- és szerszámgyűjteményüket, jelentéseikkel készülő iparstatisztikai adattárakat, melyhez a külföldön tartózkodók nevei és foglalkozásai is szükségeltetnek.

21. *A Tárogató* 1848. április.

22. *Pesti Divatlap* 1845. II. 904—905. o.

23. Vö. Mérei Gyula: *Magyar iparfejlődés 1790—1848*. Bp. 1951.

24. OL P 1073; Almássy Balogh Pál: *Felszólítás egy hasznos ismereteket terjesztő társaság ügyében*. *Pesti Hírlap* 1841. 2. sz.

Képzeltető iparosaink öröme ennyi előzékenység és ígélet láttán. Az 1844. július 30-án kelt válaszlevelük becsét emeli, hogy a párizsi magyar iparosoknak több mint a fele aláírta, nevük és szakmájuk közlésével fontos adatokhoz juttatva az utókort. (A dokumentum betűhív közlése kézműve-seink korabeli műveltségi szintjének megítéléséhez kíván segítséget nyúj-tani.)²⁵

Nagyra bötsült Ipar-véd egyesület, Kegyes pártfogóink!

Méltóságos Teleky és Bethlen Grófok, valának oly kegyesek, egy nekünk szólló *ívet*, Batory Urnak áltol adni; ki-is vélünk annak tartalmát közleni szives vala, e folyó Év Május 27-ik én. Igen is — nem késénk mi, az utóbb nevezett Nemes Urnak felszóllítására össze seregleni: s valódi örömmel valhattyuk, nagyon lelkesítette bennünket azon Iratnak tartalma; annyival is inkább, mivel csupán minket, e távoli Honban létező Munkás, és Iparüző, Magyarokat illette. A Nagyra bötsült Egyesület — Hazafias, és Lélek dúss, felszóllítására, és kívánatára tehát közös akarattal, bár! a penna forgatás-hoz annyira nem szoktunk; de még is — ezennel kimerittőleg válaszolni — nem késendünk. —

Igen is, Nagyságos, és Tekintetes Urak! Mindenféle mű- és Mesterséget üzök, gyülénk egybe, a legelsőbb hozzánkintézett lelkes felszóllítását a Ns. Egyesületnek halhatni, Mellynek valódi tartalma a mi fáradhatatlan Munkás karjainkba új ösztön erőt nyujtanda; mivel az való, hogy e távol honbani létünk semmi más czéll nem, — mint e Művészet, és Szép Mester-ségek, honában csak bővebb tapasztalást nyerhetni, mindenféle foglalko-zásainkban egyformán, s bár eddig feledve valánk, — de még sem volt még olly akadály, melly feltett czélunkban hátráltatott volna, hanem bár türve, szenvedve, még is gyözni tudnánk, bármelly zord körülményeken is; mert egy Munkás silány helhezete, s napi fárodalmaink bár melly nehezek is, de még sem csüggedénk, mert azon Honnak fiai vagyunk, hol még a Mesterség, Mü, s kereskedés-mind-eddig sullyos helhezetben sorvadozott. De jelenleg a legszebb reménnyel tölt keblünk, anak hallatán, hogy Honunk-ba is olly lelkes véd Egyesület alapult, mellynek hasznos munkálata már is olly szembetünő, és bennünket is, eddig gyámoltalanokat, serkent, s tehet-sége szerint törekszik, minket egyformán e távul Honban létező Magyar Munkásokat is, késztetni, és tán — segedelemmel is pártolni.

Most tehát mi Magyar Munkások ujjabb szorgalmi erővel munkálha-tunk, és ezentüli törekvésünk az leend, hogy *valódi művnek* elesmert ké-szitménnyein, ne egy Frantzia mester neve alatt diszeljék egy párisi mű kiállitásban, hanem édesden szeretett Honunkba küldjük a fáradalmas és Eszme nehézséggel készült műveinket: Hogy legyen legyözve már egyszer azon ball vélemény, melly eddig honunkba — olly károsan — az othon készültek felett szárnyalt!!

De panaszos fájdalommal kell megvallanunk a Nemes Egyesületnek azt! Hogy több e külhonban létezett Munkás társaink, kiket itt Mestere a bent szülöttek felett tudományáért ditsöitte, s Honunkba vissza tértek,

és othon — csak nem éhezniek kellett — s mi ennek az oka? fájdalom, mivel a Munkás Honunkba, alá van vetve a *Czéh*beli szabadalmaknak, s az ott már letelepedett Mesterek közös Gunnyának, és kényvének! — minek következtében tehát, sok jeles Munkás Társaink, kintelenek valának ismét a sok szenvedések, s *czéh*beli pörlekedések után, mire keserves keresményeket egészen feláldozzák! s hasztalan! mert kintelenek valának ismét szeretett fölgyöktől, és Rokonaiktól, csaknem örökre megválni, ide sietve — mind egy számüzött! hol ismét a régi Mesterek, és mindennemű Mü értök Lelkesen fogadák, és pártolák. —

De adja Isten! hogy egyszer a Diéta alkalommal Honunk Nagyjai, és a Nemzet képviselői, silány helyzetünket megfontolván, s azon munkálnak, hogy minden rendű *Czéh* eltörülődjék, csak akkor Honunkba az Ipar minden különböző ágai valódiilag fognak előre halladni! Mert nem fog többé létezni semmi akadály Hazánkba, melly egy Magyar Munkást Frantz-Honn, Anglia, vagy Amerika, mivel itt sehol *czéh*ök nintsenek, mint egy lántzolva tartson vissza. — Bár itt a bent szülöttekkel mind egy testvéreileg élvedzünk is, de mind Magyarok, még is rendületlenek maradunk; — Mivel azok honnak fiai vagyunk, mellynek telkein a természet legdúsabb és ragyogóbb adatott szemlélhetni. —

Továbbá önök kívánják az itt munkáló Honfiak neveit, és az ő mibenni foglalkozásaikat tudhatni, mind ezt a Ns: Egyesülettel mi alólírottak, közölni nem is késünk, de midőnn ezt tennénk, még egy kérésünk volna, Honunk Lelkes Egyesületéhez és pártfogóinkhoz; U:M: hogy itt párisba egy Magyar olvasó, és véd társulatott, rég szándékunk alapítani, hová csupánn csak Magyaroknak lenne befolyások, és felügyelőnek Bátor Urat kívánjuk választani, és még más három közülünk kinevezett ideiglenes igazgatótt, hogy mi egybe gyühetnénk, olvashatnánk Magyar iratokat, és ha valamely Munkás társunk párisba jönne: így azt könnyebben Munkába hozhatnánk, és ha valamely társunk beteg lenne, azonn könnyebben segíthetnénk. És minden honunkbéli Levelek a Társulathoz Czimeztethetnének, hogy az — a rendes össze jövetelkor, mindegyikkel közöltetne ez a mi rég ohajtásunk. Kérjük tehát a Ns: Egyesületett, hogy részünkre némely segedelemmel lennének U.M. némely honi iratokat, a fentebb nevezett Társulathoz, rendesen meg küldeni, nem külömben némelly Hirlapokat is, és a Társulat Alapjához pedig némely pénzbeli segedelemmel is lenni sziveskednének, Melly összeghez mi is tehetségünk szerint, segédkint lennénk, és ezt gyarapítani, személykint minden hónapban a társulat rendszabálya szerint adózni köteleességünknek tartanánk. — Ha tehát ezen hasznos Társulat létre jöhetne, hová több mint 130 magyarok kik csak jelenleg itt munkálnak, össze jöhetnénk, és az ujdun érkeztek pedig bátor menedéket találhatnának itt, akkor azon honunkbéli nagyrabótsült Egyesülettel kívánatok szerint — Levelezhetnénk; s így a Pesti mükiállitást, készítményeink és találmányainkal diszesithetnénk, de jelenleg bajjos mivel csak szét szórva élünk e Világ nagy Városában, egymást alig esmerve.

Kérjük tehát a Ns: Egyesület Nagyságos, és Tekintetes tagjait, hogy ezen Iratunkra minél előbb felelni sziveskednének, és iratok megkaptánn, önök véleményét velünk tudatván akor nem fogunk késni, még bővebb magyarázattal részünkről kimerittőleg szolgálni. Addig is pedig Áldja meg

az Isten tartós Jó egészséggel önöket, hogy munkálhassanak békében a mi, és a Hon javára, még számos időnkig. — s így lesznek önök áldva, s bősülve, és szeretve, Hunia népétől; Mi most kérésünket megnyitva, és a legszebb Reménytől táplálva, maradunk az Ipar-védegyesület N-sgos, és Ttes Tag-jainak lekötöztetett szolgálói. *aláírottak*. Költ Párisban, 30 ik Julius 1844 ik Év.

Beleznay D. szabó	Dankos J. szabó
Garay Ant. szitás	Németh And. asztalos
Páskvál K. szabó	Novák Jó. szabó
Nyitray J. szabó	Scopál Jo. szabó
Pallos K. asztalos	Fövényesy S. szabó
Sörös P. kotsi készítő	Hainrich aranyműves
Lehmán mechanicus	Seres I. szüts
Goldstein opticus	Dalnoky szüts
Valdstein I. tímár	Svirbély szüts
Benedek I. aranyműves	Ruprecht szüts
Rankovits I. czukrász	Dragovits P. szüts
Svercz I. mechanicus	Tóth Ist. szabó
Svercz Ign. mechanicus	Lövényi I. ékes műves
Pfeifer Ant. asztalos	Veres I. szabó.
Lederer Jo. instrument csináló	Sirmer J. szabó
Stadler I. instrument csináló	Füzik Ist. szüts
Németh And. szabó	Mészáros L. gombkötő
Stefáneek And. szabó	Svartz D. gombkötő
Hüthmeyer szabó	Preis J. gombkötő
Geszvein J. kováts	Véber J. szabó
Rolubb I. szabó	Bartha I. asztalos
Meyer I. szabó	Kuth I. asztalos
Erl P. szabó	Tóth Ist. kováts
Böhm And. aranyműves	Kövesdy I. kováts
Svatsek I. szabó	Czeiz I. szabó
Borsy I. szabó	Köln J. szabó
Lübleitner szabó	Krizsay Gy. asztalos
Preis J. szabó	Dudás Gyö. kováts
Mihálovits S. szabó	Steinbach I. nyerges
Sandy D. órás	Engelberger asztalos
Slezinger órás	Vétsey Cornel szabó
Soós szabó	Suhany Ant. szabó
Komjátý L. szabó	Szárkósy Gy. szabó
Kováts Gy. szüts	Keimel I. szabó
Jutkó K. szüts	Klein G. szabó
Jentsik Gy. szüts	Hertzeg szabó
Páyer A. szüts	Szalay In. kováts
Klauser I. kováts	Frey J. szabó
Jánosházy S. czukrász	Stern I. Bádogos
Fazekas And. szüts	Slezinger A. szabó
Wittman J. szabó	Stern Gy. aranyozó
Jaritzás M. viasz öntő	

A levélben félreérthetetlenül hangot kap az iparosoknak a merev céhszabályokkal szemben érzett keserősége. Legfőbb sérelmükként a céheknek azt az önvédelmi, a mind jobban tért hódító kapitalizálódással szemben tanúsított intézkedését panaszolják, amely az önálló mesterré válás feltételeinek nehezítésével a legényeket a bizonytalan egzisztenciát nyújtó, s ugyanakkor törvényileg sokszor üldözött ún. kontárok táborába kényszerítette.²⁶

1841-ben Kossuth is felismerte az ipar feudális korlátai lebontásának szükségességét, és a *Pesti Hírlap* hasábjain figyelmeztette a céheket, hogy a feltételeik elavultak, de megszüntetésükre még nem gondolt. Elegendőnek vélte, ha „egy kis radical reform”-ra sarkallja őket. A nemzeti önállóság gazdasági feltételeit megteremtendő, nem a külföldön dolgozó magyar iparosokat kívánta visszahívni, hanem idegen szakértőket igyekezett az országba csábítani. Párizsba küldte Vállas Antal matematikust, hogy francia kézműveseket toborozzon. Vállas misszióját azonban nem koronázta siker, mert — mint írta — „a franciák opinijában a kalmukokkal egy fokon állunk.”²⁷

Vállasnak Kossuthtól kapott utasításai között szerepelt az is, hogy keresse fel Báthoryt, és tudassa vele: az alapítandó egyesület számára rövidesen megküldik az Iparegyesület zsebszótárát, továbbá a hamarosan megjelenő közlönyüket, a *Hetilapot*. A Magyar Tudós Társaságnál is eljártak, hogy az egyesület a jövőben a társaság valamennyi nyomtatványából kapjon egy példányt. Ugyanakkor kérték, hogy a párizsiak részletesebben ismertessék egyesületük célját, mert csak annak ismeretében tudnak hatékonyan intézkedni az ország különböző társulatainál. Vállasnak diplomáciai feladat is jutott osztályrészül, amennyiben a Báthory személye ellen tapasztalt ellenszenv okán, más alkalmas vezetőt kellett az egyesület élére segítenie. Kossuth e posztra az olvasókört létrehozó Kunwaldot, a párizsiak doyenjét, Puskást, vagy pedig dr. Róth Dávidot javasolta.²⁸ Róth személyét különösen vonzóvá tette az a körülmény, hogy az Iparegyesület szerszám- és mintagyűjteménye számára ő küldte a mustrát, mégpedig fizetség nélkül.²⁹

Nincs tudomásunk arról, hogy az elnökség kérdésében végül milyen határozat született, mint ahogy arról sem tudunk, hogy a későbbiekben milyen kapcsolat alakult ki az egyesület és az Iparegyesület között. A *Hetilap* néha még hírt adott a párizsiak sorsáról, s arról is beszámolt, hogy a Franciaországba igyekvők számára az Iparegyesület nyelvórákat szervez. A *Pesti Hírlap* közhírré tette az egyesület címét (Café Danemark, 196 rue St. Honoré), hozzáfűzve, hogy az utazók e kávéházban magyar hírlapokat olvashatnak.³⁰

26. *Egy kontárnak nevezett iparos: Nyílt levél Párisba. Pesti Divatlap* 1847. I. 729—731. o.

27. Kosáry Domokos: *Kossuth Lajos a reformkorban*. Bp. 1946. 302. o.

28. OL P 1073. 21. cs. 46. t.

29. Nagy Csaba: *Egy elfeledett párizsi magyar orvos. Magyar Nemzet* 1981. jún. 3.

30. *Pesti Hírlap* 1846. márc. 22.

A PMJE megalakítása

A rendelkezésünkre álló szórványos adatok szerint, az egyesület — immár szabályszerű, de hivatalos engedéllyel még mindig nem támogatott — megalapításában döntő szerep jutott Táncsics Mihálynak. A könyvei ki-nyomatása ügyében járó Táncsics európai körútja során 1846 nyarán érkezett Párizsba, ahol felkereste Báthoryt, majd pedig az iparosokat is. *Életpályám* c. emlékezéseiben örömmel számolt be arról a közmegebecsülés-ről, amellyel a franciák a dolgozó magyarokat övezik, majd megjegyezte: „Indítványom és buzdításom folytán szabályszerű magyar egyesület alakult. A résztvevő tagok sorát emlékül az én nevemmel kezdték meg 1846-ban.” A kurtára fogott késői beszámoló megemlíti még, hogy Táncsics hálából az iparosoknak adta Lamennais *Egy hívő szavai* c. munkájának magyar fordítását, hogy nyomtassák ki, és a hasznot fordítsák a saját javukra. Viszon-zásul az iparosok útiköltséggel látták el, és ajánló levelet adtak számára londoni társaikhoz.³¹

Hogy a mindössze két hetes párizsi tartózkodás más impulzusokat is adott a kézművesek ügye iránt fogékony Táncsicsnak, arról egy korabeli cikke tanúskodik. A *Pesti Hírlaphoz* címzett *Nyílt levelében* nemcsak a honfitársait illető dicséretekről szól, hanem hangot ad a vándorlegények elkeseredésének is: „fájdalommal kell nyilvánítanom, hogy a céhbeli aka-dályok, huzavonások idegenítik őket hazájokba visszatérni. Itt — ugy mon-danak —, ha közülük egyes iparkodó, előbb jó valamihez, amikor akarja, akkor és ahol akarja, ott települ le, s dolgozik maga kezére. Én eléggé biztatom őket, hogy a céhek majd nálunk is nem sokára megszűnnek, s csak térjenek haza, mert mondtam, munkás kezeikre és ismeretükre a hazának nagy szükség van.”³²

Táncsics jól látta, hogy az önállósulást inkább külföldön kereső, s meg is találó magyar munkások ily módon elvesznek a munkásközben amúgy sem bővelkedő magyar ipar számára, hiszen sokuk nem tér többé vissza. Akik pedig mégis a hazatérés mellett döntenek, „magyarságukból sokat levetkeznek, idegen szokásokat öltenek föl, az idegen nyelvet megkedvelik, és a maguk nyelve iránt kevésbé érdeklődnek, minthogy a temérdek idegen forrásokból bőven meríthetik, amire még utóbb szükségük lesz...” A „céh-beli hátráltatások” veszedelmét Táncsics később is nyomatékosan hang-súlyozta: a forradalom idején a *Munkások Újságában* arra figyelmeztetett, hogy a kinnmaradók helyére egyre több idegen nemzetiségű iparos érkezik. Ezért azt javasolta a kormánynak, hogy levélben szólítsa fel visszatérésre a vándorokat, „mert még most semmi más megtéve nincs, csak a szabadság magva van elhintve; de ennek még előbb kikelnie, virágoznia s gyümölcsöz-nie kell.”³³

Táncsics tudósítása nyomán a pozsonyi országgyűlésen Kossuth is fel-panaszolta a vándoriparosok áldatlan helyzetét és a céhekkel szemben érzett

31. *Táncsics Mihály válogatott írásai*. Bp. 1957. 375—380. o.;

32. *Pesti Hírlap* 1846. szept. 20.

33. *Munkások Újsága* 1848. ápr. 2.

jogos ellenérzéseiket: „Párisban 140 magyar mesterember van, az ottani műhelyek díszei, kik leszivesebben visszajönének hazájukba, s mostani jövedelmük felével is megelégednének, csak a hazai levegőt szíhatnák, de a céhszervezet- okozta nehézségek miatt haza nem jöhetnek.”³⁴ E nehézségek egy részének megoldásához azonban az is kellett, hogy néhány hónap múltán a forradalmasult ország iparosai sztrájkokkal adjanak nyomatékot jogos követeléseiknek.

1846. szeptember 13-án, amikor a PMJE hivatalos alakuló ülésére sor került, a forradalom, s vele együtt a frissen nyert jogok még az álmok világába tartoztak. Hogy az ünnepélyes aktust követően milyen mértékben és formában gazdagodott az egyleti élet, arra nézve a PMJE sajtótörténeti kuriózumszámba menő kéziratos lapja, *A Tárogató* ad fogódzót. (A lapot Garay Antal írta és szerkesztette. Havonta egyszer jelent meg négy oldal terjedelemben. Mindössze hat száma maradt fenn.) A lap szerint a PMJE létszáma és vagyona a következőképpen alakult: 1846 szeptembere és 1848 januárja között 73 rendes és 6 tiszteletbeli tagot számlált. Ugyanakkor a bevétele 525,50 frank, kiadása pedig 206 frank volt. Csekély mértékben a könyvtár is gyarapodott, de összetételéről sajnos nem maradt fenn adat. A hírlapok közül az egylet a *Pesti Hírlap*ot járatta. Egy ízben ugyan szóba került a *Budapesti Hírlap* megrendelése is, de a tagság elvetette, mondván, hogy egy szabad ország szabad polgárai nem olvashatják a kormány szócsövét. Az ajándékba kapott *Honderú* egyre sekélyesebbé váló számai miatt is sokan zúgolódtak, s helyette a színvonalasabb és bátrabb hangú *Életképeket* javasolták. Felvetődött egy magyar nyelvű hetilap kiadásának terve is, de erről le kellett mondaniuk, hiszen még az alapszabály kinyomtatása is megoldhatatlan pénzügyi nehézséget okozott. *A Tárogató* mellett azonban készítettek egy másik, ugyancsak kéziratos lapot, az *Értesítőt*.³⁵ Sajnos, ennek egyetlen példányát sem ismerjük, tartalmára is csak *A Tárogató* cikkei alapján tudunk következtetni. Némi egyszerűsítéssel élve, e lapot a PMJE konzervatív szárnya fórumának nevezhetjük, amely heves polémiákat folytatott a republikánus hangvételű *A Tárogató*val pl. a németnek az egylet hivatalos nyelvvé tétele ügyében. *A Tárogató* időnként verseket is közölt, amelyekben az iparosok kizsákmányolásukat és a hazájukhoz fűződő érzelmeiket öntötték rímes formába.³⁶

A PMJE belső életével és a világpolitikával egyaránt foglalkozó *A Tárogató* hasábjain 1848 elején mind gyakrabban bukkantak fel a forradalmak közeledtét jelző események hírei. Iparosainknak ezekben megfogalmazott állásfoglalásai azon magatartás előképei voltak, amelyet a februári forradalomban és a magyar szabadságharcban tanúsítottak. A hovatartozás fegyveres demonstrálása nem volt előzménytelen: a forradalomhoz való csatlakozást tudatos elméleti felkészülés előzte meg.

34. *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48.* Bp. 1951. 389. o.

35. *A Tárogató* 1848. jan. 2; *A Tárogató* 1848. febr. 6.

36. Pl. a kecskeméti illetőségű Zabolay Károly, aki a szabadságharc leverése után Kufsteinben raboskodott.

Alig van olyan történelmi munka, szóljon bár a magyar munkásmozgalom korai szakaszáról vagy a céhszervezés felépítéséről, amely ne szögezné le: az Európában vándorló iparosainkra nagy hatással voltak a különböző szocialisztikus-kommunisztikus eszmék. E megfogalmazásban a feltételes mód indokoltabb lenne, hiszen a kétségtelenül meglevő hatások kimutatására mindmáig nem történt kísérlet. Mégpedig azon egyszerű oknál fogva, mert kézműveseink nem rögzítették írásban külföldi benyomásait. Vagy ha mégis, úgy óvakodtak a tilalmas kapcsolatok megemlégetésétől. Maradtak tehát a közvetett bizonyítékok, jóllehet ezek sem sorjázta a kívánatos bőségben.

Szükségtelen bizonygatni, hogy a forradalmak erjesztőjeként közismert Párizs mennyiben volt alkalmasabb helyszín Pest-Budánál a fentemlített hatások befogadására. Maradjunk inkább a megfogható — de még mindig csak közvetett — bizonyítékok számbavételénél. Ezek többségét Tánácsics már idézet útibeszámolója szolgáltatja, amelyből megtudhatjuk, hogy a PMJE tagjai — ha előbb nem is — 1846-ban bizonyára közelebről is megismerkedhettek pl. Cabet eszméivel, amelyeknek egyik legismertebb magyar propagátora éppen vándor vendégük volt. Párizsban Tánácsics felkereste Cabet-t, és talán nem tévedünk, ha feltételezzük: e látogatás kapcsán iparosainkkal is megismertette mestere Voyage en Icarie (Utazás Ikáriában) c. utópisztikus regényét, amely egy képzeletbeli társadalom modelljét rajzolja meg, ahol egyenlőség és vagyonközösség van. Az pedig egészen bizonyos, hogy Lamennais *Paroles d'un croyant (Egy hívő szavai)* c. munkáját a legények egy része el is olvasta, hiszen a mű magyar fordításának kéziratát Tánácsics az egyesületnek ajándékozta. Így Lamennais bibliai versekben írt, a papi és a világi elnyomást egyaránt elítélő, a szegények és a gyengék összefogását sürgető műve sokban befolyásolta az iparosoknak a hazai állapotok megváltoztatásáról szőtt álmait, csakúgy, mint Tánácsicsnak a *Magyar munkás külföldön; vagy: kié a haza?* c. kis dolgozata. Igaz, e munkát, amely a munkásság érdekeit és természetadta jogait taglalja, Tánácsics Londonban írta, de a gondolat feltehetően már Párizsban, talán éppen iparosaink körében fogalmazott meg benne.

Igen ám, de továbbra is válaszra vár a kérdés: a PMJE tagjai hasznosították-e, mégpedig kimutathatóan, a Tánácsics révén szerzett benyomásokat? S ha igen: ki és mi módon? Garay Antalban feltehetően mély nyomokat hagytak a Párizsban látottak és hallottak, legalábbis erre utal későbbi pályafutása. Amikor 1848 februárjának végén Blanqui megalakította a Központi Republikánus Társaságot, mely jelentős szerepet játszott a forradalomban, és amelynek tagjai között többnyire értelmiségiek és kispolgárok foglaltak helyet, Garay is a soraikba lépett, és — amint a későbbiekben látni fogjuk — a forradalmi harcokból is kivette részét, jónéhány honfitársával egyetemben.³⁷

37. Suzanne Wassermann: *Les Clubs de Barbès et de Blanqui en 1848*. Genève 1978. 239. o.

A hatások kimutatásához szerencsére rendelkezésünkre áll *A Tárogató*, amelyet e célból még senki sem hasznosított, mivel fennmaradt példányai magántulajdonban vannak. A lapban olvasható cikkek elemzése, illetve összevetése a szocialista eszméket hirdető munkákkal, meghaladná e tanulmány kereteit, ezért most csak a közvetítő, vagyis Táncsics művein keresztül kísérel meg a gondolati azonosság pontjait kitapogatni. Az összehasonlításhoz Táncsics kiemelkedő pedagógiai munkája, a *Józanész* tűnik a legmegfelelőbbnek. Az 1843—44-ben írt, de csak 1848-ban napvilágot látó mű az emberek közötti vagyoni egyenlőtlenséget állítja szembe a kommunisztikus ihletésű társadalmi egyenlőség eszméjével, miközben a nevelés, a vallás és a társadalmi viszonyok problémaköreit is megvilágítja. A *Józanész* kézírata 1846-os útján Táncsicsnál volt, mivel Hamburgban készült nyomtatni. Így szinte bizonyosra vehető, hogy párizsi időzésekor az iparosoknak is sokat beszélt e munkájáról, megmutatva nekik a társadalmi bajok forrását, melyet a fennálló tulajdonviszonyokban vélt felfedezni. Bizonyosságul vessük össze a *Józanész* néhány passzusát *A Tárogató* 1848. április 2-i számának *A szegény ember élete* c. írásával. (E cikk, stílusjegyek alapján, Garaytól származik.)

„Éveken át mint egy koldusboton jár és kel a szegény ember; hazája, földje s vagyona nincs, s ha van hazája, ha van véres verejtékkel szerzett vagyona, örülhet-e ő ennek? midőn kényurak fölötte ólálkodnak, s falat kenyérére, melyet könnyek közt eszik, is adót vetnek. Miben találhatja örömét a szegény ember? Tán munkájában, amely erejét kisajtolja s mégsem jutalmazza? Vagy tán ha naponként gyomrát töltheti? Vagy akár midőn édes álmok ringatják, s ő, mint egy holt tetem, érzélem nélkül van? Vagy midőn a tobzódásnak rohan, s egyetlen egy visszagondolata ott lesújtja s semmivé teszi? S ha mindebben nem találja, nem találhatja örömét — ugyan mi az élete?

Nem egyéb, mint nyomor. De ő él, s hogy él, azért kell nyomorkodnia. Ki van rekesztve a társas életből, jogát nem gyakorolhatja, ezen jogát egyénekre ruházták, s ő vállaira igát raktak s barommá aljasították. Ó, szegény, ó, szegény ember!

Királoky, hercegek s több ily uralkodók alatt él s nyomorog a szegény ember, s ezen uralkodókat Atyjoknak nevezi. S miért? Vessük fel egyszer a történet könyvét, s mit látunk ezen Atyák jószágául? Hány zsarnok volt, míg egy Titus, Trajan vagy egy Mátyás uralkodott? Igát rakott a zsarnoki kéz az emberre, s azt mondták ezen uralkodó Atyáink, hogy ezt a törvényt parancsolja, s a törvény szent és sérthetetlen. De vajon ki írta ezt a Törvényt, ezen atyaias törvényt? A természet törvénye sokkal szentebb, sokkal sérthetetlenebb, s mégis ezen népatyák elvették, s helyébe a pokol műhelyéből készült törvényt adtak.

A természet szent törvénye azt mondja: azon föld, amelyet az ég betakar, az a nép, az ember tulajdona. E törvényt megsemmisítheti-e a jelen törvény? Nem, s kétszerte nem.”

A társadalmi egyenlőtlenségek okainak feltárásakor Táncsics így fogalmaz: „...a természet közös javait közös használatra adá az embereknek.” A nép jelenleg két osztályból áll: gazdagokból és szegényekből. E megosztás „őskori visszaélés” következménye, vagyis akkor jött létre, „midőn a tulaj-

don birtoki jog megalapított”. „Mert ugyan mi volt azon vagyón, melynek bírhatásától mindenkit kirekesztettek, de magok tulajdon birtokául kitűzték? nem más, mint amit önkényleg elfoglaltak; így az önkényt természeti joggá pöcsélték”. (*Józanész*, 310., 312. o.)

Az 1842-ben keletkezett *Földművelési Ipar ébresztésének egyetlen módja* c. munkájában Táncsics szenvedélyesebben fogalmazza meg e gondolatot: „Hogy néhány ezer család egy egész nagy hazának fölszínét bírja, vagy jobban mondva bitangolja, hogy a többi milliányi családnak abból véres verejtékével szerzett saját pénzén se legyen szabad egy kis részt tulajdonul szereztetnie... hogy több milliányi család néhány ezer miatt szüntelen csak szomjazzék a haszon után, de a hasznot ne érezhesse; nem fér meg a keresztény jogossággal”.

Ez a tapasztalatokon alapuló felismerés kap hangot *A Tárogató* cikkében is: „Az élelemre adó vettetik, ez nem egyéb, mint orzás, mert így a szegényektől elveszik a táplálékot, s vész ereje, s koldusbotra juttatja, egy munkaszeretót hanyaggá, egy szerencsétlent gonosszá, egy éhezőt tolvajjá, s így a nyomor hurczolja egész a vérpadig. — S mindezt mi idézi elő? Nem más, mint azon törvény, mely oly szépen támogatattik mindazoktól, akik az uralkodók palástjaiba oly szépen takaródnak.

Az ember jogaitól, természet adta jogaitól egészen meg lón fosztva, s ezt nézhetitek ti? Ti nép, ki szabad éghajlat alatt éltek, nincs-e megírva, hogy a föld a mi közanyánk? s azt mit növesztünk, az a miénk, nincs-e megírva, a szíveinkbe mélyen bevésve, hogy szabadok vagyunk? s nem tartozunk állatként a porba hullni, s egyes emberektől, mint gépek, használtatni. Akiket is a természet nem több joggal, nem több tehetséggel mint minket felruházott, esmérd ó nép! hogy mélyen sülyedtél, de élt fel s érezd, hogy ember vagy — mérhetetlen tehetséggel bír az ember, mérhetetlenebb erővel, ha szabad embernek vallhatja magát, a nép az, mit erősnek és nagy-nak mondhatunk, akarni kell, s ember lesz ismét a szabad, a lealacsonyított ember.

Ne hidjük azt, hogy azok, kik rajtunk uralkodnak, hogy arra teremtettek, hogy rajtunk zsarnokoskodjanak, ne hidjük azt, hogy ők hivatva vannak egy istenségtől — mit nekünk mondatni szoktak rabszolgáik által, kiket isten szolgálknak neveznek. Fájdalom! milliók hiszik, hogy azért teremtettek, hogy nyomorban éljenek, s azt hiszik, hogy felettök az istenség pálczát tört, s soha boldogok nem lehetnek, s nem is mernek arról álmodni, hogy bilincseiket széttörjék. — De eljő az idő, mert Krisztus mondá a törvénythozóknak az ő idejében: „Rettegjetek, ti törvénythozók, kik magatokhoz húztátok mesterségesen az ismeret kulcsát; s magatok hozzá nem juttok, s elzártátok mindazok előtt az utat, akik hozzájutni óhajtanak”. — Krisztus szava teljesülni fog. — A nép fel fog ébredni álmából, nem fog többé görbedni az uralkodó Atya előtt, hanem; a család, a család Atya, s a világ a világ előtt!”

Ez utóbbi idézet utalásai a vallásra, s a mellettük megnyilvánuló egyházkritika ugyancsak közel áll a *Józanész*ben körvonalazódó vallásos gondolatkörhöz. Táncsics eszméin, akárcsak Saint-Simonén, megtalálható a vallási lepel. Ezt azonban korántsem a dogmatika, hanem a célszerűség diktálta, mivel könyveit elsősorban a köznépeknek írta, és a fogalmi kapcsolat-

teremtésben ez a módszer bizonyult a leghatékonyabbnak. A *Józanészben*, miként a *Hit, papok, pápák* c. munkájában, e vallásos mez nem takarja el az egyház tényleges társadalmi szerepét: „Én nem hiszem, hogy Isten valaha az, mi embernek a természetben szükséges, felosztotta és ezt mondta volna: jertek ide, ti nemes fiúk, ez a nagyobb rész mind a tietek néhánytoké, ezen kisebb rész pedig a sokaságé”. (J. 248. o.) De hogy a köznépből mégis e téves képzet él, azért a papi butítás a felelős: „Szegénynepek, szükséges-e, hogy a papok még más poklot is teremtsenek számotokra: nem változott-e a föld pokollá, midőn az ember egymást öldözi, fojtogatja, mészárolja?” (J. 334. o.)

A nép tudatlansága, mely helyzetének felismerésében és annak megváltoztatásában gátolja, épp úgy központi gondolata a bibliai idézetekkel operáló *A Tárogató*-cikkeknek, mint Táncsics szinte valamennyi pedagógiai munkájának. Az ember felszabadulása a nevelés következménye, — vallja — tehát támogat minden olyan pedagógiai törekvést, amely az egyenlőség megvalósulását hozza közelebb. A *Józanész* egyik központi gondolata éppen az a naiv-idealisztikus nézet, amely szerint az egyenlőtlenség az általános tudatlanság következménye, vagyis „azért van a sok hiány, ferdeség életünkben, mivel a természetnek egyszerű törvényét nem ismerjük, vagy rá nem ügyelünk”. De a nép egyszer majd ráébred az igazságra, és akkor „magától alakul át józanész-szerű társasággá”, amelyben „az elkülönözött tulajdon... megszűnik, s azt közhasználat vagy közösség (communismus) váltja fel”. (J. 250—254. o.) Az ún. „józanészszerű nevelésnek” a jelentősége tehát abban áll, hogy mint a társadalmi igazságosság állapotához segítő eszköz az ostoba „baromként” kezelt népet és az egész emberiséget visszatéríti „a természetes fejlődés pályájára”, amelyen saját érdekei és „a társasági jog szüksége” szinkronba kerül. Táncsicsnak a közösségi elvet körvonalazó teóriája Cabet nyomán született, de a kommunisztikus állapot leírásában óvakodott attól, hogy akár az Ikária, akár a fourier-i falanszter példáját övesse. Fejtegetései 24. pontjában így fogalmazza meg az egyesülés és a közösség kapcsolatát: „A közösségben legtökéletesebb egyesülés van; tudjuk pedig, hogy az egyesülés erő, s minél nagyobb az egyesülés: természetesen annál nagyobbak kell lennie az erőnek; s ki tagadhatja, hogy a legnagyobb erőben a legnagyobb szabadság van...? Nem következik-e tehát szükségképp, hogy a közösségben rejlik a legnagyobb boldogság.”

A szellemi gyarapodás szükségességét az egylet is felismerte, s alapszabályaiban meg is fogalmazta: „Az anyagi jólétnek hatalmas előmozdítója a lelkiképzettség... A magyar kézművesnek nemcsak anyagi, hanem egyszerismind lelki szükségeik kielégítésére kell törekedniök, elhatározták azt is, hogy könyvtárt szerezve, mindenkinek, ki a szellemi táplálékot többre becsüli a tobzódásnál, alkalom adassék szünóráit oktatólag eltölthetni.”

A Tárogató 1848. január 2-i számában a *Teendők* c. írás ugyancsak a tanulás fontosságát hangsúlyozza, mégpedig az egyesülés keretein belül: „Legelső teendők ez, lépünk egybe, s legyünk egyek, s álljunk úgy, mi maroknyi magyarok, kik egyletet képezünk, mintegy alkotmányos nemzet... , hogy bátran mondhassuk bárkinek... , jobb s balsorsban egymással osztozunk, s ez megadja valódi boldogságunkat.

Az embernek különféle tárgyakhoz van vonzalma... Azon vonzalmat a nevelés vagy szokás adta, vagy a tiszta eszből fejlődött ki... A vonzalmak igen különböznek egymástól; de főképp tényekhez való simulás a neveléstől függ, a nevelés által adhatunk szeretetet bizonyos tárgyakhoz, a nevelés olt a szívbe egy különös vonzalmat... Itt az első és főbb eszköz a nevelés, ha arra neveltetünk, hogy egymáshoz simuljunk, akkor könnyű egybe olvadni, mert az ész a neveléssel párosul, de ha az ellenkező oltatott szívünkbe, akkor nehéz, mert nem mindig győz a nevelés az ész fölött. Némely bölcs és fényes nevelésben részesültek, másoknál a nevelés elhanyagoltatott, s csak a férfikor adá meg nehéz munka által azon tényekhez való simulást, melyet a nevelés oly könnyen adott volna meg...

Vegyünk egyszer a kiművelt ész munkáját s a természet parancsát; mind a kettő azt mondja, hogy szeressük egymást, és az első napjainkban szeretet oltatott szívünkbe, később tán kisajtoltatott, de az ész ismét viszszaadá. A természet szent parancsa nem egyében, mint ez alapon nyugszik, mert egyedül úgy lehetünk boldogok, úgy felelhetünk meg emberi kötelességünknek, ha egymást rokonilag szeretjük és egybe olvadunk.

Ha itt, távol a hazától egyesülünk, ha egyesülésre szoktatjuk magunkat, s egymáshoz vonzalmunk öregbedik, s végre természeté válik bennünk, mi' könnyű lesz majd egyesülni a hazában *Mülliókkal!* és velük átkarolni egy nemzetet. — Egyenlők, honpolgárok leszünk — hazát, alkotmányt védünk, és szép jogainkat fenntartani egyesülve állunk vihar és vész ellen.

Így tehát egyedül az egyesülés adja meg azon kincset, amelyet a nevelés elhanyagolt; ő adhatja meg a valódi jólétet; *egyesüljünk!* és az egység rózsaláncaiba fűzünk minden honfit, minden igaz magyart, ez legelső, legszentebb feladatunk, ezen igéknek tetté változtatása legyen az új évben első teendőnk."

A cikk második részét *A Tárogató* 1848. február 6-i száma közölte. Ebben írója ugyancsak az egyesülést jelölte meg a boldogság elérésének legfőbb eszközeül: „A tiszta ész és a valódiság” törvényeit kell követni, keményen dolgozni és egymást megbecsülni, s „ha anyagi erőt nem is adhatunk... adjuk meg azt szellemileg.”

A februári forradalom és a magyarok

Az 1848-as párizsi februári forradalmat az a munkásosztály vitte végbe, amely az 1847—48-as évek nagyarányú munkanélkülisége és insége szorításában már a népek tavasza előtt is számos felkelést indított, de amely — szervezetlen lévén — mindaddig nem tudott átütő erőt felvonultatni a hatalommal szemben. 1840 után még a sztrájkokról is le kellett mondania, mivel nem volt elegendő élelmiszertartaléka. A munkásság vezetői ekkor kezdték meg a többnyire középkori eredetű, elavult módszereket alkalmazó, egymás ellen is gyakorta acsarkodó segélyegyletek átszervezését, harcképessé tételét. Ezek az egyesületek nemcsak új kormányt, hanem elegendő élelmet jelöltek meg politikai akcióik céljaként.³⁸

38. Lásd Garay Antal levele öccséhez. Garay i. m. 20. o.

Közelebbről szemügyre véve az újjáalakult csoportosulásokat, azt tapasztaljuk, hogy tagjaikat a legkülönbözőbb utópista-szocialista eszmék jegyében tömörítették. Csakhogy ennek a szocializmusnak egyáltalán nem volt munkás jellege: mind a fourier-izmus, mind pedig a saint-simonizmus elsősorban az értelmiségre hatott, bevitelük a néptömegekbe igen csekély eredménnyel járt. Az azonnali akciókat sürgető munkások legöntudatosabbjai és legelszántabbjai a kommunisták voltak, „az egyetlen még figyelmet érdemlő franciaországi párt”, ahogy Heine nevezte őket. A két nagy titkos társaságba tömörült kommunisták az egyenlőségen alapuló köztársaság kivívására készültek. Az európai forradalmak nyitányát jelentő népmozgalmuk azonban mégsem szervezett módon, hanem spontán akciókkal vette kezdetét február 22–24. között.

A polgári kezdeményezésre összehívott reformista bankett betiltását követően a parlamenti ellenzék visszavonulót fúvatott. Nem így a munkások és a kereskedők: 22-én és 23-án több ízben is összecsaptak a kivezényelt katonasággal, míg nem a titkos társaságok által befolyásolt nemzetőrök, diákok és polgárok is csatlakoztak hozzájuk. 24-én már városszerte visszahangoztak az „éljen a köztársaság” és a „le Lajos-Fülöppel” kiáltások. Hasztalan volt minden időhúzási kísérlet, a királynak menekülnie kellett. A felfegyverzett tömeg elfoglalta a Tuileriákat és összezúzta a monarchiát jelképező trónt.³⁹ Az utcai harcok e végső szakaszában magyarjaink is jeleskedtek, élükön Garay Antallal. A *Tárogató* szerkesztője már az összecsapások kezdetén a barikádra sietett az éppen betegeskedő nemzetőr házigazdája fegyverével. 23-án este a Martin-kapunál verekedett, s csak a szerencséjének köszönhetette, hogy ép bőrrel megmenekülhetett a torlaszát elfoglaló katonák elől. „Haza ballagtam, lefeküdtem; úgy aludtam, hogy csak a Notre-Dame nagy harang bugására ébredtem fel s ugrottam ki ágyamból, mintha én is nemzetőr és Párizsnak polgára volnék, pedig csak a szabadságnak voltam védője” — írta később emlékirataiban. Városház téri lakásáról egyenesen a Tuileriákhoz sietett, amelynek védői csak másfél óráig állták az ostromot. „Délután 2 órakor a trónteremben füstölgő puskával ültem bele a trónusba, amely néhány perc múlva kirepült az ablakon. Egy darabka vörös bársonyt hoztam haza magamnak e nap emlékére. Itt kaptam a jobb combomba egy szelíd kis lövést, amelyet csak este éreztem, mikor már nagyon kezdett sajogni.”

A Place de l'Hôtel de Ville-nél, a Tuileriáknál, a Palais Royalnál, a Boulevard des Italiens-en, a Saint-Martin kapunál és a Bastille téren Garay mellett több magyar is derekasan kivette részét a harcokból, amelyeknek néhányan áldozatul is estek.⁴⁰ A *Tárogató* március 5-i száma örömmel nyugtázta, hogy a magyarok nem nézték tétlenül francia testvéreik küzdelmét: „Februárius 24-én, ahogy a nagy néplázadás volt, örömmel láttunk néhány magyart is a nép közt, kik is harczoltak e szent harcban a Szabadságért! Fegyveresen állottak s vegyültek a nép közt. Kinél puska, kinél kard, dárda, szurony, fa darab, sőt még kardhüvellyel is harczoltak.” A fegyvert ragadó magyarok közül szép számmal akadtak olyanok is,

39. Vö. Jean Dautry i. m.

40. A *Tárogató* 1848. március; *Életképek* 1848. márc. 12.

akik a harci zaj elültével a köztársaság védelmére szervezett nemzetőrségbe is beíratják magukat.⁴¹

Az egyletben érthető felbuzdulást okozott a forradalom győzelme, annál is inkább, mivel immár nem kellett tartaniok a lépten-nyomon összeesküvést szimatoló rendőrség zaklatásaitól. Remélték, hogy a győzelem és az abban vállalt részességük még több magyart vonz körükbe, s ezzel lehetővé válik, hogy kötelezettségeiknek — mind szellemi, mind anyagi tekintetben — jobban megfeleljenek. A bizakodással teli hangulatot *A Tárogató* március 5-i vezércikke így fogalmazta meg: „Dicsőség ily néppel kezet fogni, dicsőség véle harcolni és véle meg is halni a szabadságért! Éljen a nemzet! Éljen a szabadság! Éljen a vérral szerzett Republica! Hisszük, hogy ezen néplázadás nagy változást fog szülni egész Európában, hisszük, hogy a magyar aristokratia is fog rajta bókolni, a nép pedig meg fogja érteni, hogy az ő kezében van a hatalom. Akarni kell csak, s meg lesz a boldogság!”

A párizsi forradalom szikrájától lángrollobbant Európa — mint a történelem során annyiszor — 1848 tavaszán ismét Franciaországra vetette „vigyázó szemét”. Az évszázados bilincsektől szabadulni vágyó népek azt remélték, hogy a fiatal köztársaság egész diplomáciai súlyát latba veti majd érdekükben, s ha kell, fegyverrel és pénzzel is támogatja függetlenségi harcukat. Kezdetben úgy tűnt, hogy az Ideiglenes Kormány megfelel annak a nimbusznak, amelyet Franciaország mindig is jelentett a szabadságukért küzdők szemében. A költő-miniszter, Lamartine első intézkedései s főleg kijelentései bizakodással töltötték el a kormány előtt tisztelgő küldöttségeket. Szinte valamennyi kis nép képviselője megjelent a Városházán, hogy rokonszenvéről biztosítsa a köztársaságot. A lengyel és a román delegációk demonstrációit látván, a magyarok is összeállították küldöttségüket. Az egylet rendkívüli gyűlést hívott egybe a Danemark kávéházba, ahol elhatározták, hogy üdvözlő iratukat március 15-én nyújtják át a kormánynak. Az okmány megszövegezésével az éppen Párizsban tartózkodó Dobsa Lajos színműíró bízta meg, szónokul pedig irótársát, Hugó Károlyt kérték fel.⁴² A népes küldöttség (létszámát a különböző leírások 2–300 főre becsülik), mitsem sejtve a pesti eseményekről, március 15-én délután 2 órakor elindult a Városháza felé. A felvonulók mindegyikének mellét nemzeti színű kokárda díszítette, kezükben magyar és francia zászlókat vittek, melyeken a „Fraternité”, „Les Hongrois” és a „Vive la République” feliratok voltak olvashatók. A menet élén Dobsa, Hugó és Weisz Ferdinánd írók haladtak Veszter Sándor és Tóth Soma tánckarának, valamint Havi Mihály és Szabó dalárdájának díszes attilába öltözött tagjai karéjában. Nyomukban a Bucsánszky Bertalan vezette PMJE tagsága. A menetben ott volt Reményi Ede zeneszerző is. A Városházához érve a küldöttség vezetői átadták Lamartine-nak a magyarok üdvözlését, s „miután késő megjelenésükért bocsánatot kérnek, szerencse kívánással élénk ragaszkodásukat nyilvánítják az ideiglenes kormány és a francia szabadköztársaság iránt, — s

41. Nagy Csaba: *A Párizsi Magyar Jótékony Egylet története 1843–1852. Honismeret* 1982. 4. sz. 57–59. o.

42. Hugó Károly: *Magyar küldöttség az Ideiglenes Kormány előtt. Pesti Divatlap* 1848. ápr. 1.

azon régi rokonszenvet; mit a magyar; ez az ősi alkotmányos nemzet mindig táplált a vitéz francia nép; a szabadság ezen szíve iránt.”⁴³ Lamartine, kinek szintúgy nem volt tudomása a pesti forradalmi változásokról, ékes szavakkal mondott köszönetet a számára nem ismeretlen nemzet rokonszenvéért. Válaszát ezekkel a bizakodást keltő szavakkal fejezte be: „Ha visszatérnek szép hazájukba, mondják meg neki, hogy Franciaországban annyi barátira számíthatnak, ahány polgára van.” Mint ismeretes, e mondatnak a későbbiekben csupán retorikáját dicsérhettük. A külügyminiszter ugyan még májusban Pestre küldte magyar származású barátját, dr. Mandl Lajost, hogy tájékozódjon a Batthyány-kormány nézeteiről, de e közeledésnek nem volt gyakorlati haszna.⁴⁴ A magyar küldöttség természetesen büszkeségtől dagadó kebelrel hallgatta Lamartine szavait, s a *Szózatot* zengve, az ujjongó párizsiaktól kísérve tért vissza a Danemark kávéházba.

A hetek múlásával egyre több felhő árnyékolta be a munkásoknak győzelmük felett érzett örömét. A többségében republikánus polgárokból álló Ideiglenes Kormány — Albert és Louis Blanc megválasztásával — csak csekély szerepet biztosított nekik, a kommunistákat pedig figyelembe sem vette. Kaptak ugyan bizonyos engedményeket, mint pl. az általános választójogot és a munkához való jog elismerését, de már a nyár elején nyilvánvalóvá vált, hogy a polgárság nem kíván osztozkodni a munkásvérrel szerzett hatalmon. A kenyértörésre május 15-én került sor. A nép képviselői behatoltak a Nemzetgyűlés épületébe, és a lengyelek megsegítését, valamint a kormány szociális ügyekben tett ígéreteinek betartását követelték. A kéllően át nem gondolt akciót a katonaság kegyetlenül megtorolta: a tüntető tömeget szétszórta, a klubokat bezáratta, Blanquit, Barbès és Albert-t letartóztatta, Louis Blanc-t pedig külföldre kényszerítette.

Ilyen körülmények között került sor a megyei nemzeti gárdisták tiszteletére rendezett május 21-i ünnepségekre. Az időpontot rosszul választották meg: a munkásoknak vezetőik elvesztése miatt érzett keserősége mitsem lohadt, a polgárság pedig azért aggodalmaskodott, mert úgy érezte, hogy nem kéllően védték meg.

A feszültség a PMJE-ben is érezhető volt. Míg iparosaink az eredetileg 14-re kitűzött ünnepséget örömmel fogadták és siettek biztosítani részvételüket, addig a 21-i rendezvény már nem aratott osztatlan sikert. Ennek az volt az oka, hogy a tagság jelentős része a levert párizsi mozgalommal, illetve annak bebörtönzött vezetőivel volt szolidáris, s nem kívánta jelenlétével elismerni a retorziók jogosságát. A Danemark kávéház, amelynek homlokzatára februárban felkerült a „Magyar Társaság” felirat, heves viták színterévé vált. Hugó Károly hiába kérlelte a tagságot, Blanqui és Barbès hívei nem tágitottak. A díszes külsőségek között megrendezett ünnepségre végül csak néhányan mentek el, köztük Fitos Sándor színész, aki a februári utcai harcok során az egyik bulváron megakadályozta, hogy a katonaság a felvonulók közé ágyúzzon.⁴⁵

43. Dobsa Lajos: *Az 1848. évi francia forradalom*. Pest 1848. 55. o.

44. Nagy Csaba: *Egy titkos futár Pesten 1848-ban*. Magyar Nemzet 1979. ápr. 1.

45. *Nemzetőr* 1848. jún. 11.

Június 22—26. között véglegessé vált a szakítás a munkásosztály és a polgárság között. Párizs újra véres harcok színterévé vált. A vezetők nélkül maradt, s így a demagóg propagandának könnyen felülő nép ugyan elkeseredetten harcolt jogaiért, de a megbuktatott monarchia katonái, a nemzetőrök és a köztársaság mobil gárdájának harcosai Cavaignac tábornok parancsnoklatával végül is felülkerekedtek. A megtorlás iszonyú volt: mintegy 25 ezer embert letartóztattak, közülük 1500-at pedig ítélet nélkül nyomban kivégeztek, a demokratikus sajtót elhallgattatták és a még működő illegális klubokat felszámolták. Ez a vereség azonban nemcsak a munkásosztály, hanem egyben a polgári köztársaság kudarca is volt, hiszen a harcból a Cavaignac és Lamorcière fémjelezte monarchista szárny került ki győztesül, ezzel mintegy kikövezve az utat III. Napóleon diktatúrája előtt. 1848 júniusa Franciaországot történelme legsötétebb napjaiba vetette vissza.

Sajnos nincs megbízható adatunk arról, hogy mi történt a magyarokkal ezekben a napokban. Egy múlt században íródott egylettörténet szerint az iparosok egy része haza indult, de útközben — részben az éhségtől, részben pedig a német felkelők oldalán vívott harcokban — elpusztult szinte valahány, s csupán hárman érték el a magyar határt. A már többször idézett Garay kétségbe vonta e történet hitelességét, de honfitársai további sorsára nézve ő sem szolgált adatokkal. Hallgatását magyarázhatja az a tény, hogy — mint az már a fentiekből kiderült — Blanqui köréhez tartozott, s feltehetően részt vett a júniusi harcokban is, legalább is erre utal az a körülmény, hogy július első napjaiban sietve elhagyta Párizst.⁴⁶

Válaszra vár az a kérdés is, hogy vajon volt-e kapcsolat a Párizsból hazatértek és az 1848-as pesti munkásmegmozdulásokat szervezők között. Mint Dobsa beszámolójából tudjuk, a PMJE tagjai árgus szemmel figyelték az otthonról érkező híreket, abban a reményben, hogy a hírlapokban, a márciusi 12 pontban, illetve a különböző forradalmi eseményekről szóló tudósításokban egyszer csak rábukkannak „a munkás állapota javításának” követelésére. Várakozásuk azonban hiábavaló volt: a forradalom megfeledezett róluk.

1848 tavaszán a számát tekintve még nem jelentős munkásság többnyire olyan gazdasági követelésekkel lépett fel, melyek a kismesterré válás illúziójából táplálkoztak, s éppen ezért nem nevezhetők egyértelműen pozitívnak. Így pl. harcoltak a betelepült idegen munkások ellen, akik — hitük szerint — elvették előlük a munkát, tehát a városból mindenképpen kiltandók. Felléptek továbbá a kontárokkal szemben, a szabók a zsidók, a molnárok pedig a lisztkereskedők ellen, míg a kovácsok a mesterek számának szaporítása miatt panaszkodtak. A munkásmegmozdulások céljai között még nem találkozunk osztálykövetelésekkel, mert bár igaz, hogy felléptek a szervezkedési jogért, a béremelésért, a munkaidő csökkentéséért és a munkafeltételek javításáért, kevesen voltak azok, akik zászlajukra a céhrendszer felszámolását tűzték.

E tanulmánynak nem célja az események részletes bemutatása, csupán azokra a mozzanatokra kíván rámutatni, amelyek a vándorlásból hazatért

46. Garay Antal: *A párisi magyarok. Ország-Világ* 1892. 17. sz.

iparosok szervezői tevékenységét igazolják. Mérei Gyula okmánygyűjteményének, valamint a vándorlegény névsoroknak az összevetéséből megállapítható, hogy 1848. május 14-én a mesterek és a segédek között fenálló ellentétek elsimítására létrehozott egyeztető bizottságban három, vándorideje egy részét Párizsban töltött iparos foglalt helyet: Dlaschy (Dlauchy?) Károly lakatos, Schauderk Ferenc timár és Kasselik kőműves.⁴⁷

Június 8-án a pesti kovácslegények sztrájkba léptek és mestereiktől az idegen munkások elbocsátását követelték. A nagy vihart kavart megmozdulás szervezője Szalay Ignác 33 éves kovácssegéd volt, aki 14 évi vándorlás után 1847 júliusában tért vissza Párizsból. Szalay, mint választmányi tag, már április 23-án aláírója volt annak a feliratnak, amely 11 pontban foglalta össze a kovácsoknak szociális és munkajogi kérdésekben megfogalmazott követeléseit.⁴⁸

Megmozdultak a vasút és a bányavidék munkásai is. Ez utóbbiak vezetője egy Mehling nevű külföldet járt, művelt bányász volt, aki Louis Blanc munkásszövetkezési és egyesülési elveihez hasonló nézeteket terjesztett társai között, hangoztatva, hogy nincs szükség a bányakamara igazgatására, a bányászok szövetkezeti alapon maguk vegyék tulajdonba az üzemet.

A munkásmegmozdulások hatására a kormány kénytelen volt foglalkozni a céhek ügyeivel, de felszámolásuk helyett csak reformjukra tett intézkedéseket. A június 9-én kelt céhszabály módosító rendelet engedélyt adott a céhen kívüli iparűzésre, azaz a kontárkodásra, kimondta a munkavállalás szabadságát, a 14 éven aluliak 9 órás foglalkoztatását, megszabta a felmondási időt és biztosította az egészséges szállást, továbbá azt, hogy a bér egyezkedés tárgya legyen. A mintegy 200 szakaszból álló rendelet nagyban megkönnyítette a kismesterré válást s ezzel a polgárság megerősödését, de ugyanakkor jelentősen korlátozta a munkások szervezeteinek működését, midőn azokat közvetlenül a mesterek felügyelete alá helyezte.

Az egykor Párizsban szervezkedők közül Garay Antal pályájának alakulása követhető leginkább nyomon. Hazatérte után Garay nyomban honvéd egyenruhát öltött: végig harcolta a diadalmas tavaszi hadjáratot, ott volt Buda és Komárom ostrománál. 1849 októberében — immár főhadnagyként — a komáromi 49. zászlóaljjal együtt kapitulált. Menleveles lévén, büntetlenül térhetett haza. Az abszolutizmus éveit alatt gazdatisztként tevékenykedett, majd amikor ismét lehetőség adódott a nyílt politikai fellépésre, a Függetlenségi 48-as párt tagja lett, s ennek szekszárdi elnökeként vonult nyugalomba halála évében, 1911 nyarán.⁴⁹

47. Mérei Gyula: *Munkásmozgalmak 1848—1849.* Bp. 1949. 162—163. o.

48. Uo. 246. o.

49. *Tolna megyei Közlöny* 1911. jan. 8.

A forradalmak apályának beköszöntével Európát, így Párizst is elözönlötték a menekültek, köztük a magyarok is. Az egykori honvéd tisztből és közjogi méltóságokból álló, Teleki László vezette csoport a rue Neuvedes-Petits-Champs-on levő Hótel Danemarkból irányította a sajtó- és diplomáciai hadjáratot a Habsburg önkény ellen. Vajon volt-e valamilyen kapcsolat a Kossuth-emigráció és a magyar iparosok között? Az eddigi állásfoglalások ellenében biztos állíthatjuk, hogy volt, bár nyomban hozzá kell tennünk, hogy csak igen formális. A gazdag mémoire-irodalom egyetlen szóval sem utal arra, hogy akár Teleki, akár Klapka összeköttetésben állt volna az egylettel, ugyanakkor más források kétségtelenné teszik, hogy a kapcsolat létezett, ha nem is politikai, hanem inkább emberbaráti síkon. Zsarnay Pál szabadsapat parancsnok, az amerikai polgárháború későbbi hőse így vall erről egyik levelében: „Vannak Párisban magyar mesteremberek is. Ezeknek itt magyar társaságuk van, s ők látják el a szegényebb sorsú menekülteket szállással, kosztal és csekély útiköltséggel. Nekik én is nagy köszönettel tartozom.” (Párizs, 1850. július 29.)⁵⁰

Az egyesület taglétszáma az 1850-es évekre igen megcsappant, mivel a tagok jelentős része hazatért. A maradók közül néhányat név szerint is ismerünk, így pl. Rogács Antalt, Fővényesit, Párducot, Páskált és Ruprechtet, akik később, az 1864-ben újjáalakult egyletnek is tagjai lettek. A megfogyatkozott kolónia 1854 táján kb. száz fős volt. Az egyletük ugyan már nem létezett, de változatlanul segítették egymást, és jó híruk sem apadt a francia mesterek szemében.⁵¹

Bach ügynökei előtt nem maradhatott sokáig titokban a Danemark kávéházban székelő és még mindig illegálisan működő PMJE. Erre utal a Bécsben 1851. április 11-én kelt egyik jelentés is:

„Párisban — Rue St. Honoré székhellyel — több magyar szökevény lázadó kezdeményezésére „Magyar Társaság” néven klub alakult, amely a Magyarországból Párisba kerülő magyar munkások gyülekező helyéül szolgál. Ott, éppúgy mint a londoni kézműves-klubokban, a legféltelenebb elveket érvényesítik és a résztvevőket valósággal kitanítják, hogyan kell viselkedniök hazájukba való visszatérésük után, hogy a forradalmi propaganda-munkát a császári államokban elősegíthessék.

Amint megbízható forrásból hallatszik, ennek a klubnak egyik tagja, egy Bajor nevezetű pesti szabó, a legrövidebb időn belül elhagyja Párizst, hogy visszatérjen hazájába...”

Bach aggodalmát azok a jelentések is növelték, amelyek arról számoltak be, hogy egy párizsi bizottság Babeuf, Considérant, Proudhon stb. műveit, valamint a „vörös sajtó cikkeit” igyekszik Ausztrába becsempészni.⁵² Kemény G. Gábor egyik tanulmányában túlzottnak tartja a bachi rendőrgépezet félelmét, mondván, hogy a külföldi magyar emigráns egyletek sem 1850 táján, sem később nem rendelkeztek szocialista eszméket közvetítő

50. *Hazánk* VIII. k. 53–66. o.

51. Jámbor Pál: *Párizsi emlékek*. Szabadka 1861. I. k. 10–13. o.

52. *Munkások és parasztok mozgalmi Magyarországon 1849–1867*. Bp. 1959. 36. o.

kapcsolatokkal, mint ahogy a munkásegyletek propaganda anyagokat csempésző küldöttei is csak a besúgók képzeletében éltek. Ellenvetését azzal a megállapítással zárja, hogy a „párizsi magyar egylet (nem azonos a későbbi ottani magyar munkásegylettel), még az emigráció tömörítésére, társadalmi életének megszervezésére sem volt alkalmas.”⁵³ Kemény állítása önmagában igaz, csak hogy a PMJE sosem törekedett organizációs szerepre a menekült honvédek között, hiszen arra ott volt a Teleki vezette emigrációs társaság. Az egylet tevékenysége csupán (?) segélyező volt, ami közvetlenül is érintette a nehéz körülmények között élő menekülteket. Ami pedig a szocialista kapcsolatokat illeti, a zavar oka feltehetően a Bach-lelvélben olvasott „Magyar Társaság” elnevezés lehetett. Mint már említettük, ez a felirat volt olvasható a Danemerk kávéház homlokzatán a Saint-Honoré utcában, vagyis ez a cégér az ott tanyázó PMJE-et jelölte, nem pedig az azonos nevű szállóban, de egy másik utcában levő Teleki-féle csoportot.⁵⁴

A párizsi magyar iparosok igen kiterjedt szocialista kapcsolatokkal rendelkeztek. Sajnos, ezek többsége mindmáig feltáratlan. Vándorlásuk során iparosaink szinte kivétel nélkül megfordultak Németországban és Angliában, ahol érintkezésbe kerültek a különböző, szocialisztikus elveket valló nemzetközi munkásegyletekkel. Ilyen volt pl. az Igazak Szövetsége által alapított londoni német munkásegylet is, amelynek 250 tagja között 1846 júniusában 20 magyar tevékenykedett.⁵⁵ Ez a munkásegylet szoros kapcsolatban állt a Testvéri Demokratákkal is, akiknek 1847. december 13-i ülésén a nemzetek főtitkárai sorában kinevezték Magyarországot is Németh Sándor személyében. Von Bunsen porosz követ 1851. február 6-án kelt jelentése szerint, a londoni demokrata klubok tagjai között mintegy 200 magyar található.⁵⁶

A párizsi német fiókkomité ugyancsak sok magyar taggal rendelkezett. Szervezője az ötvenes években az az Emil Doer frankfurti kereskedő volt, aki a magyar szabadságharcban Döry néven mint tüzértiszt tevékenykedett.⁵⁷ A korabeli leírásokból tudjuk, hogy a Danemerk kávéház első emeletén a magyar és a német egylet osztozott. Kapcsolatuk feltehetően már a negyvenes évek elején kialakult, és később sem lazult, amint arra egy osztrák ügynöki jelentés is utal: „Rendkívüli jelentősége van a párizsi Német Club gyűjtési akciójának a magyarok felsegítésére, de az alapból elsősorban a magyar kézműveseket kívánják támogatni. . . A szabók szervezete főként németekből és magyarokból áll. . . Ennek a társaságnak a tagjai főként a párizsi mozgalom vezetőivel tartanak összeköttetést, és eseté-
ként főként írással foglalkoznak. . .”⁵⁸

Az Igazak Szövetsége derékhadát a szabók jelentették. Párizsi csoportjaik közül kettő túlnyomórészt belőlük állt, egy pedig műbútorasztalo-

53. Kemény G. Gábor: *Fejezetek a függetlenségi baloldal és a korai munkásmozgalom kapcsolatai köréből. Az I. Internacionálé és Magyarország.* Bp. 1964. 383–386. o.

54. Klapka György: *Emlékeimből.* Bp. 1886. 320. o.

55. Czóbel Ernő: *Adalékok a Kommunista Kiáltvány történetéhez. C. E. válogatott írásai.* Bp. 1963. 96–97. o.

56. *Marx élete dokumentumokban.* Bp. 1978. 244. o.

57. Deák Imre: *A számtűzött Kossuth Törökországban.* Bp. 1940. 54. o.

58. Buchinger Manó: *Titkos akták a negyvennyolcas emigránsokról.* Bp. 1948. 44. o.

sokból. Mint tudjuk, a magyar iparosok között is a szabók voltak túlsúlyban, akikről Erdélyi János már 1844-ben megjegyezte, hogy „igen politizálnak”.

Ezek az adatok — ha közvetve is — arra utalnak, hogy a PMJE tagjaitól nem álltak távol a szocialista eszmék. De hogy kapcsolataik jellege pontosan milyen volt, s hogy kik építették ki, illetve kik ápolták — további kutatásokat igényel.

*

Az egyleti krónikák tanúsága szerint, a PMJE tevékenységének első szakasza III. Napóleon államcsínyét követően lezárult. A titkos klubok és egyesületek ellen indított hajszá félélemmel töltötte el iparosainkat is. Egyletük valamennyi iratát az egyik megbízható tagtársuknál rejtették el, aki később, látván néhány társa letartóztatását, óvatosságból valamennyit elégette.⁵⁹ Ennek következtében ma már csak töredékeiben tudjuk rekonstruálni a PMJE közel tíz éves történetét. Az így kikerekedő, óhatatlanul is elnagyolt kép megrajzolását mégis fontosnak érezzük, mert ez 1864—1914 között tevékenykedő, majd 1927-ben ismét életre kelő s máig működő Kölcsonösen Segélyző Párizsi Magyar Egylet radikalizmusban sosem érte utol a már-már feledésbe merült jogelődjét.

FÜGGELÉK

A Párizsi Magyar Jótékony Egylet alap szabályai

„Segits a szenvedőt” így szól az üdvezítő, általa ki mutatván, hogy az emberiség a szerelem erős alapján nyugszi.

Ez eszmét valósítandó testületbe léptek, a helyben működő magyar kézművesek.

A helyben működő magyar kézművesek meg győződvn arról, miszerint egy részt szent kötelesség a szenvedő szaktársokat segitni, de tudván más részt azt is, hogy az anyagi jó létnek, hatalmas előmozdítója a lelkiképzettség; elhatározták oly testületet képezni, mely képes legyen a szükségben szenvedőket segiteni.

De tellyesen meg győződvn arról is, hogy a magyar kézműveseknek, nem tsak anyagi, hanem egyszersmind lelki szükségeik kielégítésére kell törekedniök el határozták azt is, hogy könyvtárt szerezve, mindenkinek ki a szellemi táplálékot többre becsüli a tobzodásnál, alkalom adassék szünóráit oktatólag el tölthetni.

Tudván azonban hogy az egylet, biztos alaphijjányában nem bir meg felelni szent céljának, oda törekednek a helyben mőködő magyar kézművesek, hogy havi fizetések által tőkét szerezzenek, mely mindég szaporodván, elégséges legyen az érintet czélt elő segiteni.

Meg győződvn végre, hogy a magyar kézművesek egymáshoz a rokonság, és hazafias testvériség lánczai által füzvök, honfitársaik anyagi, és szellemi jó voltát, mélyen ohajtyák; szorosabban fognak barátságos viszonyban lépni, és ez által az egyletet biztos alapra állítani.

1. Egy ujjonnan érkezett még munka nélkül lévő magyar kézműves, ki az egyletet segedelemért fel keresi, tzélját csak úgy éri el ha magyar országi születését, mesterségét, utazása alatt jómaga viseletét és jelen meg szorult állapotját elég hititelesen be bizonyítja. Az érintet magyar kézművesnek, ha az egylet

59. Fülöp J.: *A párizsi „Magyar-egylet” rövid története. Szabóiparosok Közlönye 1889. ápr. 20.*

munkát nem szerezhet, 10 ft. adatik további útatásra: az illetén csak három hónap le folyta után számolhat ismét az egylet segedelmére.

2. Ha az egylet valamely tagja korházba menni kénytelenítetik, az jelentse magát a felügyelőségnek s az egylet, a már fellábadtak egészségök tökéletesítésére, a segély pénz arány idő szerint ki szolgáltatja; u:m: 14 napi betegség után 5 fr. egy hólnapi után 8 fr. két hólnapi után 15 fr. három hólnapi után 18 fr. kik hosszabb ideig betegek 20 fr. az egylet csak négy napnál tovább tartó betegségben szenvedőn segít.
3. Azon beteg, ki az itteni levegőt el nem bírhatja, s betegsége huzamos ideig tart, azt az egylet bele egyezése után segitendi oly öszveggel, mellyel a francia határig vagy továbbis utazhat.
4. Az egyelet nem segít azon betegen, ki verekedésben mint kezdő vólt.
5. Minden tag köteles, az egylettől kapott segedelmet, a felügyelőség által beiratni, és saját keze alá írásával bizonyítani.
6. Egy tag meg halálazásán, illendőségből tartozik minden tag a hóltat, az eltakarítási helyig késérni, s az egylet a temetési költséget magára vállalja.
7. Bár mily ajkú, és vallásu hazánk fia, tagja lehet egyletünknek, a beiratási ár 1 fr. havi fizetés 1 fr. mely a beiratási alkalommal lefizetendő.
8. Rendes gyűlés minden hónap első vasárnapján tartatik, midőn a számadások elő terjesztetnek, és a havi fizetések be szedetnek. — Rendkívüli gyűlés, csak valami véletlen esetben történhet.
9. Minden tárgy mely az egyletet érdekli, gyűlés alkalmával, szó többség által döntetik el.
10. Minden három hólnapi gyűlés alkalmával fel ügyelők választatnak; az előbbieik ismét választhatók.
11. Azon tag, mely az egyletben magát három hólnapig nem jelentette, vagy elutazott, annak neve a tagok név sorából, kitöröltetik újra beléptekor tartozik a felvevési díjt lefizetni, s az egylet segedelmére első 14 nap nem számithat.
12. A felügyelők tudta nélkül, az egylet számára, semmi hitelezés, ujtás nem történhetik.
13. Az egyletbe 150 fr. kézpénznél több nem tartatik; ha ezen özveg számát felől múlja, abból 100 fr. kamatra adatik: az illetén özvegek nyugtatványa a pénztárnok lakásán, egy hármaz záru ládába tartatnak, melynek kultsai közzül egyet az elnök, egyet az alelnök, egyet a jegyző magoknál tartanak.
14. Minden jegyzések, levelezések, s a társaságban értekezések, a mennyiben lehet magyar nyelvben történnyék.
15. Az egylet tagjai három rendüek, u:m: Rendes, rendkívüli, és tisztelet béliek, Rendes tagok azok, kik helyben lévén, fizetéseiket havanként eszközlik; Rendkívüliek kik máshol laknak, s fizetnek legfelyebb egyszer évenként. Tiszteletbeliek, kiket az egylet jótékonyaságaiért, hazafias érdemeikért tiszteletbeli tagnak meg választ.
16. Az egyleti ügy végre hajtása a felügyelökre bizatik, u:m: Elnök, alelnök, Pénztárnok, jegyző, és a hat ügybiztosra.
17. Az elnök kötelessége, a mit az egylet megvitatása után szótöbbséggel jóvá hagyott, azt végre hajtani; s az értesítéseket követeléseket el fogadni, az egylet tagjai annak ideiben öszsze hívni, a gyűlésben a rendet, és illendőséget fenntartani, az egylet bélyege ő reá bizatik.
18. Az alelnök az elnöknek legyen segítségére, és jelen nem létében helyettesitse.
19. A Pénztárnok helybeli lakos legyen, a fizetéseket be szedi, a kiadásokat véghez viszi.
20. A jegyző a levelezéseket számadásokat véghez viszi, a gyűléseken tartott beszédek értelmét fel jegyzi.
21. Az ügy biztosok meg látogatják a betegeket, a szükölködők helyzetét meg vizsgálják, és a nekik szánt segedelmet ki szolgáltatják.
22. Ezen szabályok, minden három hólnap el folytával szakaszonként fel olvasatnak és minden év végével minden pontyai meg jobbittatnak.

(Az alapszabály feltehetően egyetlen fennmaradt példánya magántulajdonban van. Másolata a szerző birtokában. Az eredetit Párizsban nyomták a Cosson Nyomdában, valószínűleg 1848-ban.)

**LES DÉBUTS DU MOUVEMENT DES COMPAGNONS DE FRANCE
L'AMICALE HONGROISE DE BIENFAISANCE DE PARIS
(1843—1852)**

CS. NAGY

La première organisation des compagnons magyars du temps des corporations, fut fondée à Paris, en 1843. Cette association, dont le but était la défense des intérêts de ses membres, a parfaitement rempli le rôle des unions similaires fonctionnant dans la mère-patrie, bien qu'elle fût illégale; plus encore: elle avait une activité plus ample que celle des organisations agissant en Hongrie, car elle apportait son aide et assistance, sans distinction professionnelle ou de langue maternelle, à ceux qui en avaient besoin dans le domaine de la maladie ou des voyages; par ailleurs, elle abonnait ses membres qui désiraient parfaire leur culture aux livres, revues et gazettes venant de Hongrie. La France, d'un régime plus libéral que celui de la Hongrie, rendait possible que ces compagnons pussent acquérir des connaissances assez étendues des idées des socialistes utopistes; ainsi, les ouvriers émigrés pouvaient connaître les doctrines de Cabet, Fourier et Lamennais, et ils étaient en mesure d'établir des contacts avec les groupements des artisans allemands, proches de Marx. L'étude de Cs. N., se basant sur les nombreux mémoires et sur le journal manuscrit publié par les ouvriers (intitulé: TÁROGATÓ), présente avec force détails les résultats et l'évolution générale de l'Amicale Hongroise de Bienfaisance, tant dans le domaine organisationnel qu'intellectuel. Elle évoque le combat de ces artisans et ouvriers pour l'abolition du système corporatif; leur lutte dans la Révolution de Février; elle brosse en outre un tableau de leur participation à la guerre d'indépendance hongroise de 1848/49, ainsi que de leur action en faveur des émigrés arrivés en France après la défaite de la Révolution Hongroise. L'Amicale s'est dissoute lors de l'avènement de Napoléon III et elle n'a été réorganisée qu'en 1864; depuis — avec quelques années de suspension — elle continue d'exercer son activité au service de la colonie hongroise de France.